

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

JOLANTA DUNOVSKA
REGIONINĖS PLĖTROS EKONOMIKA IR POLITIKA

**LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSAS: ANALIZĖ IR
PERSPEKTYVOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
profesorius habil.dr.
Gediminas Davulis

VILNIUS, 2008

TURINYS

IVADAS	3
1. MOKĖJIMŲ BALANSO SAMPRATA.....	5
1.1 MOKĖJIMŲ BALANSO ISTORINĖ RAIDA	5
1.2. MOKĖJIMŲ BALANSO STRAIPSNIŲ KLASIFIKAVIMO PRINCIPAI	6
1.3. MOKĖJIMŲ BALANSO STRUKTŪRA	8
1.4.1 <i>Einamoji sąskaita</i>	9
1.4.2 <i>Kapitalo ir finansinė sąskaitos</i>	11
1.4. MOKĖJIMŲ BALANSO REGULIAVIMO TEORIJOS IR METODAI	13
1.5. MOKĖJIMŲ BALANSO IR EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITAS.....	16
2. 1998 - 2007 METŲ LIETUVOS NACIONALINIO MOKĖJIMŲ BALANSO ANALIZĖ.....	24
2.1 EINAMOSIOS SĄSKAITOS BALANSAS	25
2.2. EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITAS	27
2.3. KAPITALO BEI FINANSINĖS SĄSKAITŲ BALANSAI.....	31
3. LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSO SĄSKAITŲ TARPUSAVIO PRIKLAUSOMYBĖ IR ĮTAKA BVP ...	34
3.1. LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSO SĄSKAITŲ TARPUSAVIO RYŠYS	34
3.2. BVP RYŠYS SU LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSU	38
4. PROGNOZAVIMAS.....	43
4.1. PROGNOZAVIMAS SLENKANČIO VIDURKIO METODU	43
4.2. PROGNOZAVIMAS EKSPONENTINIO IŠLYGINIMO METODU.....	46
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	49
LITERATŪRA.....	51
PRIEDAI.....	52

IVADAS

Šiuolaikinės valstybės yra pasaulinio ūkio dalyvės. Šalies vykdomos operacijos su užsienio partnerėmis atspindi pasaulinio ūkio, kuris jungia nacionalines ekonomikas, ryšius ir santykius. Pasaulinio ūkio ryšiai vystosi tam tikrais etapais, kurių kaita atspindi stiprėjantį pasaulinio ūkio vientisumą, tarptautinių ekonominių santykių vystymąsi. Daugiapusiški valstybės tarptautiniai santykiai atvaizduojami jos tarptautinių operacijų balansinėje sąskaitoje, kuri tradiciškai vadinama **mokėjimų balansu**.

Mokėjimų balansas – balansinė tarptautinių operacijų sąskaita – tai vertine išraiška atvaizduoti valstybės ryšiai pasauliniame ūkyje, kurie išreikšti įplaukų ir mokėjimų santykiu. Tarptautinių operacijų balansinė sąskaita kiekybine ir kokybine išraiška pateikia šalies išorinių ekonominių operacijų apimtį, struktūrą ir pobūdį, taip pat šalies dalyvavimą pasauliniame ūkyje.

Taigi, labai svarbu ekonomistams suprasti mokėjimų balanso esmę (mokėjimų balanso struktūrą, jo rodiklių ekonominį turinį, balanso sudarymo ir saldo matavimo metodus, einamosios sąskaitos deficito problemas, ryšį su užsienio valiutų rinka), nes jis ne tik atspindi šalies tarptautinius ekonominius santykius, bet ir padeda įvertinti konkrečią įmonę veikiančius išorinius veiksnius, t. y. ekonominę aplinką makro lygiu.

Temos aktualumas. Didėjantis užsienio prekybos disbalansas, "grėsminga" einamosios sąskaitos padėtis - tai temos, kurių populiarumas tik didėja. Valdžios žingsniai vertinami, numatant jų poveikį šalies **mokėjimų balansui** bei sprendžiant Lietuvos einamosios sąskaitos deficito problemas. Apie einamosios sąskaitos deficito pasekmes kalbama kaip apie savaime suprantamą blogį, neminint ir neanalizuojant jų konkrečiai. Iškyla problema, ką reiškia mokėjimų balanso ir einamosios sąskaitos deficitas, kokia jo įtaka? Ar valdžios siekis panaikinti einamosios sąskaitos deficitą ir visos priemonės tam pasiekti nėra pavojingesnės už patį deficitą? Todėl baigiamajame magistriniame darbe yra atliekama Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso analizė, kad galima būtų pateikti siūlymus, kaip finansuoti einamosios sąskaitos deficitą.

Baigiamojo **darbo objektas** – Lietuvos Respublikos nacionalinis mokėjimų balansas.

Baigiamojo **darbo tikslas** – atlikus Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso analizę, numatyti mokėjimų balanso perspektyvas.

Pagrindiniai **darbo uždaviniai**:

- išanalizuoti Lietuvos nacionalinio mokėjimų balansą;
- įvertinti mokėjimų balanso sąskaitų įtaką BVP;
- atlikus skaičiavimus, pateikti Lietuvos mokėjimų balanso perspektyvas;
- ištirti einamosios sąskaitos deficito priežastis ir pateikti deficito mažinimo priemonės;
- pateikti išvadas ir pasiūlymus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir straipsnių analizė, sisteminimas ir apibendrinimas, statistinių duomenų rinkimas ir analizė.

Rašant diplominį darbą buvo **naudojami** literatūros šaltiniai, taip pat internetine medžiaga, statistikos departamento ir Lietuvos banko duomenimis.

Baigiamojo darbo struktūra. Baigiamasis darbas susideda iš kelių dalių: I dalyje trumpai supažindinama su mokėjimų balanso samprata ir struktūra. Apžvelgiama Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso reguliavimo teorijos ir metodai. Plačiau nagrinėjama nacionalinio mokėjimų balanso einamoji sąskaita, jos deficitas, jo atsiradimo priežastys bei reguliavimo būdai. II dalyje yra atliekama 1998-2007 metų Lietuvos mokėjimų balanso analizė, pabrėžiami duomenų pokyčiai, nagrinėjama kas lėmė juos. III dalyje nagrinėjama kokia egzistuoja priklausomybė tarp mokėjimų balanso sąskaitų bei kokia jų įtaka BVP. IV dalyje, remiantis skaičiavimais nagrinėjamos perspektyvos. Išnagrinėjus teorinius ir praktinius nacionalinio mokėjimų balanso aspektus, pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

1. MOKĖJIMŲ BALANSO SAMPRATA

1.1 MOKĖJIMŲ BALANSO ISTORINĖ RAIDA

Pirmieji bandymai identifikuoti, įvertinti, sugrupuoti ir analizuoti šalies tarptautines ekonomines operacijas buvo atlikti Anglijoje XIV a. pabaigoje. Pagrindinis šalies turtas buvo auksas. Siekimas sulaikyti aukso išvežimą iš šalies vertė analizuoti užsienio prekybą, o vėliau ir kitas tarptautines operacijas.

Mokėjų balanso dydžius ekonomistai nagrinėjo tik kaip visuminės pusiausvyros teorijos dalį. Iki XX a. pradžios buvo nagrinėjamos tik atskiros mokėjų balanso dalys. Vientisas balansas nebuvo sudaromas.

XX a. mokėjų balanso metodologijos išvystyme toliausiai pažengė JAV. Pirmasis oficialus mokėjų balansas buvo parengtas 1923 m. pagal 1922 m. duomenis.

JAV ekonomistas H. Leri 1943 m. sudarė JAV mokėjų balansą, kuris apėmė laikotarpį nuo 1919 m. iki 1939 m. Šio ekonomisto sukurta mokėjų balanso metodologija dar ilgai buvo naudojama sudarinėjant JAV mokėjų balansus. JAV ketvirtiniai ir metiniai mokėjų balansai nuo 1946 m. buvo publikuojami viešai.

Didėjančios užsienio prekybos apimtys, kapitalo judėjimo liberalizavimas, greitas kitų tarptautinių ekonominių operacijų vystymasis ir siekimas palyginti atskirų šalių mokėjų balansus sąlygojo sukurti tokią mokėjų balanso sudarymo metodologiją, kuri tiktų įvairioms šalims. JTO sudarė ir 1947 m. paskelbė mokėjų balanso apibendrintą schemą. Šią schemą naudojo TVF (Tarptautinis valiutos fondas) rengdamas mokėjų balanso sudarymo metodologiją [1, 8 psl.].

Dabartiniu metu beveik visos šalys mokėjų balansus rengia pagal TVF rekomendacijas. **TVF metodologija populiari dėl šių priežasčių [1, 9 psl.]:**

- § nurodyti bendri sudarymo principai ir struktūra;
- § rodikliai interpretuojami vienareikšmiai;
- § galimas atskirų šalių mokėjų balansų palyginimas;
- § įmanomas mokėjų balansų palyginimas laike.

Mokėjų balanso sudarymo metodologiniai nurodymai nuolat atnaujinami.

1.2. MOKĖJIMŲ BALANSO STRAIPSNIŲ KLASIFIKAVIMO PRINCIPAI

Mokėjų balanso išskaidymas į straipsnius (komponentus) turi remtis tam tikrais principais.

Pagal TVF rekomendacijas išskiriami šie principai [1, 9 psl.]:

1. Kiekvienas mokėjų balanso straipsnis turi turėti išskirtinumus, t.y. jei operacija pagal savo turinį priskiriama vienam straipsniui, tai ji negali būti priskirta kitam straipsniui.

2. Tam tikro straipsnio išskyrimas tikslingas tik tuo atveju, jei apimtis operacijos, kuri fiksuojama šiame straipsnyje, žymiai kinta laiko atžvilgiu arba absoliučiu dydžiu yra pakankamai didelė. Taikant šį principą, reikia atsižvelgti, jog šios sąlygos būtų būdingos ne atskiroms valstybėms, o jų grupei.

3. Duomenys tam tikriems straipsniams užpildyti turi būti gaunami be didelių išlaidų.

4. Mokėjų balanso struktūra turi būti tokia, kad nesudėtinga būtų ją susieti su kitomis statistinėmis sistemomis, pvz.: nacionaline sąskaitų sistema.

5. Straipsniai turi būti išdėstyti tokiu būdu, kad būtų galimybė juos agreguoti į aukštesnio lygio rodiklius.

Nepaisant to, penktame mokėjų balanso sudarymo metodologinių nurodymų leidime yra pažymėta, jog šalys, sudarinėdamos mokėjų balansą, neprivalo griežtai pildyti visus straipsnius, juo labiau, kad kai kuriems straipsniams šalys gali neturėti duomenų.

Mokėjų balanse pirmiausia atskiriamos einamoji bei kapitalo ir finansinės sąskaitos.

Einamojoje sąskaitoje parodomos:

1. Prekių judėjimo operacijos.
2. Paslaugų operacijos.
3. Pajamų operacijos.
4. Einamųjų pervedimų operacijos.

Kapitalo ir finansinėse sąskaitose parodomos operacijos, susietos su finansiniais aktyvais ir įsipareigojimais [1, 10 psl.].

Mokėjų balanso saldo rūšys

Mokėjų balansas tėra statistinė lentelė, kurios kredito ir debeto dalys turi būti lygios. Deja, to ekonomistams nepakanka, todėl yra analizuojamas saldo pagal tam tikras agreguotas straipsnių grupes.

Ekonomikos teorijoje yra išskiriamos trys pagrindinės straipsnių grupės, kuriomis remiantis sudaromi šie balansai [1, 10 psl.]:

1. Prekybos balansas.
2. Einamosios sąskaitos balansas.
3. Oficialių atsargų pokyčių balansas.

Teigiamas saldo yra tada, kai kreditas viršija debetą ir atvirkščiai – **neigiamas saldo (deficitas)** yra tuomet, kai debetas viršija kreditą.

Prekybos balansas – tai prekių eksporto ir importo skirtumas. Skaičiuojant šį balansą įtraukiamos tik „materialių“ prekių vertės.

Prekybos balansas traktuojamas įvairiai. Jei prekių eksportas viršija prekių importą, tai manoma, kad didėja šalies prekių paklausa užsienyje. Jei prekės paklausios užsienyje, o taip pat ir šalies viduje, tai šalies ekonomika yra pakilime. Ir atvirkščiai, jei importas viršija eksportą, tai reiškia, kad šalies prekės nesugeba konkuruoti su užsienio gamybos prekėmis ir todėl šalis turi susirūpinti savo ekonomikos plėtra.

Konkrečios valstybės prekybos balanso pertekliaus arba deficito ekonominė reikšmė priklauso nuo šalies pozicijų pasauliniame ūkyje, jos ryšių su partnerėmis ir bendros ekonominės politikos. Šalims, ekonominiu išsivystymu atsiliekančioms nuo lyderių, perteklinis prekybos balansas yra būtinas valiutos išteklių, reikalingų tarptautiniams įsipareigojimams pagal kitas mokėjimų balanso sąskaitas atlikti, šaltinis.

Neigiamas prekybos balansas laikomas nepageidautinu ir paprastai vertinamas kaip šalies pozicijų pasauliniame ūkyje silpnumo požymis. Tai būdinga besivystančioms šalims, stokojančioms valiutos įplaukų [1, 10-11 psl.].

Einamosios sąskaitos balansas – tai labiausiai informatyvus balansas, atspindintis visus aktyvų judėjimus, susijusius su prekių ir paslaugų judėjimu. Teigiamas einamosios sąskaitos saldo reiškia, jog šalies prekių, paslaugų ir pajamų transferų judėjimo kreditas yra didesnis nei debetas. Kitaip tariant, teigiamas saldo parodo, kad šalis kitų šalių atžvilgiu yra netto kreditorius. Ir atvirkščiai, einamosios sąskaitos deficitas reiškia, jog šalis yra skolininkė kitų šalių atžvilgiu.

Teigiamas einamosios sąskaitos saldo sąlygoja šalies realių pajamų didėjimą bei visuomenės gerovės augimą.

Oficialių atsargų pokyčių balansas. Požiūris, jog einamosios sąskaitos pasyvus saldo sąlygoja ilgalaikio užsienio kapitalo įplaukas į šalį, suformavo bendrą mokėjimų balanso sampratą. Šalies vystymosi tendencijas (neatsižvelgiant į trumpalaikio kapitalo judėjimą) galima analizuoti pagal bendrą mokėjimų balanso saldo ir pagal einamosios sąskaitos saldo.

Šis požiūris reiškia, jog mokėjimų balanso deficito finansavimas imanomas tik panaudojant šalies oficialiąsias atsargas [1, 13-14 psl.].

Taigi mokėjimų balansas susideda iš dviejų didelių dalių: einamosios sąskaitos ir kapitalo sąskaitos, kurios susideda iš smulkesnių straipsnių. Yra skaičiuojami šie mokėjimų balanso saldo: prekybos balanso, einamosios sąskaitos balanso bei oficialių atsargų pokyčių balanso.

1.3. MOKĖJIMŲ BALANSO STRUKTŪRA

Mokėjimų balansas – tai atitinkamo laikotarpio šalies ekonomines operacijas su kitomis šalimis parodanti statistinė ataskaita. Šalies tarptautinės operacijos atvaizduojamos dviejose mokėjimų balanso sąskaitose. Pirmoji, **einamoji sąskaita** – atspindi prekybos prekėmis ir paslaugomis operacijų balansą. Finansinio turto prekybos operacijos atspindimos **kapitalo ir finansinėje sąskaitose**, kurių balansas paprastai pateikiamas kartu. Pastebėtina, kad į finansinę sąskaitą įtraukiami finansinio turto prekybos sandoriai tarp šalies centrinio banko (ar jį atitinkančios pinigų reguliavimo institucijos) ir užsienio šalių (šie sandoriai atvaizduojami balanso straipsnyje oficialiosios tarptautinės atsargos). Dėl statistinės informacijos rinkimo netobulumų bei kitų priežasčių tarp einamosios sąskaitos ir kapitalo bei finansinės sąskaitų balansų atsirandantis neatitikimas įrašomas į mokėjimų balanso straipsnį **klaidos ir praleidimai** [1, 17 psl.].

Klaidos ir praleidimai paprastai atsiranda kapitalo ir finansinėje sąskaitoje, kadangi jos apskaičiavimo metodika labai sudėtinga. **Klaidos ir praleidimai** – tai tam tikras skaičius, kuris yra lygus mokėjimų balanso pertekliaus ar deficito absoliutiniam dydžiui, tik su priešingu ženklu [2, 33 psl.] . Bendra mokėjimų balanso schema pateikta kitame puslapyje.

I. EINAMOJI SĄSKAITA

A. Prekės ir paslaugos

Prekės

1. Eksportas

2. Importas

Paslaugos

B. Pajamos

Darbo pajamos

Investicijų pajamos

C. Einamieji pervedimai

Vyriausybė

Kiti sektoriai

II. KAPITALO IR FINANSINĖS SĄSKAITŲ BALANSAS

A. Kapitalo sąskaita

Kapitalo neatlygintini pervedimai

B. Finansinė sąskaita

Tiesioginės investicijos

Investicijų portfelis

Kitos investicijos

Oficialiosios tarptautinės atsargos

III. KLAIDOS IR PRALEIDIMAI

1 pav. Bendra mokėjimų balanso schema

1.4.1 Einamoji sąskaita

Einamąją sąskaitą sudaro prekių, paslaugų, pajamų bei einamųjų pervedimų straipsniai.

Prekių judėjimo straipsnis

Be įprasto prekių importo ir eksporto, šiame straipsnyje parodomi ir prekių įsigijimai užsienio uostuose bei prekių reeksportas (reimportas).

Prekių eksportas ir importas fiksuojami mokėjimų balanse tuo momentu, kai rezidento nuosavybės teisė į prekes perduodama nerezidentui (arba atvirkščiai). Užsienio prekybos statistikoje prekių importas įvertinamas c.i.f. (liet. „kaina, draudimas ir frachtas“) kainomis, o eksportas – f.o.b. (liet. „franko laivo denis“) kainomis. Terminas „Kaina, draudimas ir frachtas“ reiškia, kad pardavėjas privalo apmokėti visus prekių gabenimo į nurodytą paskyrimo uostą kaštus, sumokėti frachtą ir jūrų draudimą, bet prekių praradimo ar sugadinimo rizika, o taip pat papildomi kaštai, atsirandantys po to, kai prekės perduodamos laivo denyje, pardavėjo perleidžiami pirkėjui nuo to momento, kai jos išsiuntimo uoste perkeliamos per laivo borto turėklų liniją.

Terminas „Franko laivo denis” reiškia, kad pardavėjas įvykdo perdavimo įsipareigojimą, kai prekės įkeliamos per borto turėklus į laivą nurodytame išsiuntimo uoste. Tai reiškia, kad pirkėjas nuo to momento turi prisiimti visus prekių praradimo ar sugadinimo kaštus ir riziką.

Sudarant mokėjimų balansą, prekių eksporto ir importo apimtys apskaičiuojamos f.o.b. kainomis. Tai įgalina palyginti skirtingų šalių duomenis [1, 17-18 psl.].

Paslaugų straipsnis

Šiame straipsnyje parodomos rezidentų paslaugos, suteiktos nerezidentams, ir nerezidentų paslaugos suteiktos rezidentams. Šis straipsnis apima įplaukas ir mokėjimus už tokias paslaugas: tarptautiniai pervežimai, draudimas, elektroniniai, telegrafiniai, telefoniniai ir kitų rūšių ryšiai, tarptautinis turizmas, keitimasis mokslo, technikos išradimais, ekspertų paslaugos, diplomatinė atstovybių išlaikymas ir kt. Paslaugų straipsnio reikšmė mokėjimų balansui nuolat auga [1, 18 psl.].

Darbo ir investicijų pajamos

Šiame straipsnyje parodomos pajamos, gautos už nerezidentams suteiktus ir iš jų gautus gamybos veiksmus (darbo jėga, kapitalas). Straipsnyje „Investicijų pajamos” rodomos pajamos, gaunamos už finansinius aktyvus ir atvirkščiai. Tai dividendai už turimus nerezidentų nuosavybės vertybinius popierius, palūkanos už indėlius užsienio bankuose, palūkanos už paskolas ir kitos investicijų pajamos [1, 18 psl.].

Neatlygintini pervedimai (transferai)

Tai ekonominė operacija, kurios metu nerezidentas perduoda rezidentui prekes, paslaugas ar finansinius aktyvus, mainais negaudami jokio ekvivalento. Mokėjimų balanse atskiriami einamieji ir kapitalo pervedimai. Einamieji pervedimai – tai paveldėtas turtas, dovanos, humanitarinė techninė pagalba bei kita. Kapitalo pervedimai – tai įsiskolinimų nurašymas (abipusiu susitarimu), migrantų turtas, investicijų projektai ir kita.

Paminėtos paslaugų, pajamų už investuotą kapitalą, neatlygintinių pervedimų (transferų) operacijos dar vadinamos „nematomomis” arba „nematerialiomis” operacijomis, nes jų prigimtis nėra susijusi su prekių importu ar eksportu, t.y. su materialių prekių judėjimu [1, 18-19 psl.].

1.4.2 Kapitalo ir finansinė sąskaitos

Finansinėje sąskaitoje parodoma užsienio turto ir įsipareigojimų užsieniui kaita. Finansinės sąskaitos neigiamas balansas parodo rezidentų turimų užsienio finansinių aktyvų padidėjimą arba rezidentų įsipareigojimų užsieniui sumažėjimą. Finansinės sąskaitos teigiamas balansas reiškia, kad sumažėjo rezidentų užsienio finansiniai aktyvai arba padidėjo rezidentų įsipareigojimai užsieniui. **Finansinėje sąskaitoje finansiniai aktyvai ir įsipareigojimai klasifikuojami pagal funkcinį požymį [1, 19 psl.]:**

1. Tiesioginės investicijos.
2. Portfelinės investicijos.
3. Kitos investicijos.
4. Oficialiosios tarptautinės atsargos.

V. Kvainauskaitė finansinius aktyvus ir įsipareigojimus klasifikuoja pagal dar vieną, anksčiau nemintą funkcinį požymį - **finansinės išvestinės priemonės**. Jos dažniausiai įsigyjamos rizikos valdymo ir apsidraudimo tikslais [3, 33 psl.].

Tiesioginės užsienio investicijos

Pagal TVF metodiką bei Europos Sąjungos statistikos tarnybos nurodymus tiesiogine užsienio investicija yra laikoma tokia investicija, kurios pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai finansiniai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijas 10 procentų balsavimo teisių pripažįstama kaip žemutinė riba, nuo kurios tiesioginis užsienio investuotojas turi galimybę dalyvauti valdant tiesioginio investavimo įmonę. Užsienio investicija, mažesnė kaip 10 procentų balsavimo teisių, priskiriama ne tiesioginėms investicijoms, o investicijų portfeliui. Tiesioginėms užsienio investicijoms priskiriama ne tik pirminis kapitalo investavimas, bet ir visos vėlesnės operacijos tarp investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Tiesiogines užsienio investicijas sudaro akcinis kapitalas (akcijos įvertintos rinkos kaina), reinvesticijos (tiesiogiai užsienio investuotojui priklausanti pelno/nuostolio dalis, kuri jam ataskaitiniu laikotarpiu nepaskirstyta dividendų forma, o likusi įmonėje) ir kitas kapitalas (tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės tarpusavio įsipareigojimai skolinantis ir skolinant aktyvus) [1, 19-20 psl.].

Investicijų portfelis

Investicijų portfelis apima nuosavybės vertybinius popierius, nepriskirtus tiesioginėms investicijoms, vertybinius skolos popierius ir kitas finansų rinkos priemones (pvz. finansinės išvestinės priemonės – svopai, opcionai ir t.t.) [1, 20 psl.].

Oficialios tarptautinės atsargos

Oficialiosios tarptautinės atsargos – tai centrinio banko ar kitos jo funkcijas vykdančios institucijos kontroliuojami užsienio aktyvai, kurie prireikus gali būti panaudoti mokėjimų balanso deficitui finansuoti ar kitiems panašiams tikslams. Oficialiąsias tarptautines atsargas sudaro valstybei priklausantis piniginis auksas, specialiosios skolinimosi teisės (SST), atsargų pozicija TVF, centrinio banko aktyvai užsienio konvertuojamąja valiuta banknotais ir monetomis, taip pat – lėšos, esančios užsienio bankų sąskaitose, užsienio šalių likvidūs vertybiniai popieriai (įskaitant atpirkimo sandorius) ir kiti likvidūs aktyvai [1, 20 psl.].

Operacijų atvaizdavimas mokėjimų balanso sąskaitose

Mokėjimų balansas sudaromas remiantis **buhalterinės apskaitos dvigubo įrašo principu**: kiekviena operacija mokėjimų balanse atvaizduojama du kartus – vieno straipsnio debete, o kito – kredite. Debite parodomos operacijos, kurių turinį sudaro tam tikrų vertybių įsigijimas. Priešingos operacijos – tam tikrų vertybių pardavimas – atvaizduojamas kredite.

I einamosios sąskaitos debetą įrašomos importuojamos prekės, naudojimas nerezidentų paslaugomis, šalies gyventojų išleistos lėšos turistinių kelionių užsienyje metu, išmokėtos palūkanos, dividendai, suteikta labdara ir kt. Einamosios sąskaitos kredite atvaizduojamas eksportas, nerezidentams suteiktos paslaugos, užsienio turistų išleistos lėšos šalyje, gautos palūkanos, dividendai, labdara. Kapitalo ir finansinės sąskaitų debete atvaizduojamas turto arba pretenzijų užsienyje įsigijimas arba padidėjimas. Įsipareigojimų nerezidentams atsiradimas arba padidėjimas atvaizduojamas kapitalo ir finansinės sąskaitų kredite. Oficialiųjų tarptautinių atsargų dalies debete atvaizduojamos centrinio banko atliekamos užsienio valiutos, aukso, užsienio vyriausybių vertybinių popierių įsigijimo, o kredite – minėtų aktyvų pardavimo, operacijos.

Einamosios sąskaitos debete atvaizduojant importuojamas prekes, kapitalo ir finansinėje sąskaitų kredite parodomas apmokėjimas už jas (einamoji sąskaita debetuojama, nes prekės įsigijamos; kapitalo ir finansinė sąskaitos kredituojamos, nes turima užsienio valiuta sumažėja). Prekių eksporto atveju atliekami analogiški įrašai – einamosios sąskaitos kredite parodomas eksportuojamos prekės, o kapitalo ir finansinėje sąskaitose atvaizduojamos gautos

pajamos už šias prekes (einamoji sąskaita kredituojama, nes prekės parduodamos; kapitalo ir finansinė sąskaitos debetuojamos, nes padidėja turima užsienio valiuta).

Kapitalo ir finansinėje sąskaitų debete atvaizduojant turto užsienyje įsigijimą, apmokėjimas už šį turtą – taip pat atvaizduojamas tų pačių mokėjimų balanso sąskaitų kredite (kapitalo ir finansinė sąskaitos tiek kredituojamos, tiek debetuojamos, nes turtas užsienyje tiek padidėja, tiek sumažėja – padidėja materialusis arba finansinis bei sumažėja piniginis turtas). Jei užsienyje įsigijamas ilgalaikis turtas, keičiasi kapitalo ir finansinės sąskaitų struktūra: debetuojami ilgalaikės investicijos, o kredituojami – nerezidentų įsipareigojimus atspindintys straipsniai.

Oficialiųjų tarptautinių atsargų debete atvaizduojant užsienio valiutos įsigijimą – nacionalinės valiutos pardavimas nerezidentams atvaizduojamas finansinės sąskaitos kredite (oficialiosios tarptautinės atsargos debetuojamos, nes centrinio banko lėšos užsienio valiuta didėja; finansinė sąskaita kredituojama, nes rezidentų lėšos užsienio valiuta mažėja).

Nagrinėti makroekonominis procesus pasitelkus mokėjimų balansą lemia siekis ekonomikos elementų pokyčius paaiškinti, naudojant monetarines, tarptautinės ekonomikos sąvokas [1, 22-23p.].

1.4. MOKĖJIMŲ BALANSO REGULIAVIMO TEORIJOS IR METODAI

Pagrindinis **mokėjimų balanso teorijos tikslas** – sukurti metodus mokėjimų balansui reguliuoti.

Automatinės mokėjimų balanso savireguliacijos teorija. Ši teorija vyravo beveik 200 metų iki XX a. 4 dešimtmečio. Automatinės mokėjimų balanso savireguliacijos teoriją XVIII a. sukūrė D.Hume ir D.Ricardo. Pagal ją, esant deficitiniam MB (pavyzdžiui, Prancūzijos mokėjimų balansui, palyginti su Anglijos), auksui plaukiant į Angliją – Prancūzijoje mažėja auksinių pinigų kiekis apyvartoje ir krenta kainos. Tai sąlygoja prancūziškų prekių konkurencingumo didėjimą, jų eksporto augimą ir šalies tarptautinių atsiskaitymų balanso deficito mažėjimą. Tuo pat metu, atvirkštinis procesas vyksta Anglijoje, turinčioje perteklinį MB. Aukso įplaukos didina pinigų kiekį apyvartoje, o tai (kiekinės pinigų teorijos šalininkų nuomone) sukelia kainų augimą ir skatina pigesnių užsienio prekių importą. Dėl to perteklinis MB tampa deficitiniu.

Keinsistinė mokėjimų balanso reguliavimo teorija. Dž.M.Keinsas rekomendavo atstatyti MB pusiausvyrą valstybinio reguliavimo pagalba. Keinsistai įvedė chroniško MB pusiausvyros nebuvimo sąvoką, kuri, jų nuomone, negali automatiškai nusistovėti laisvai veikiant rinkos jėgoms, bet reikalauja aktyvaus valstybės reguliavimo, taikant įvairius metodus.

Vidinės ir išorinės pusiausvyros teorija. Ją sukūrė R.Harodas, T.Scitovskis, R.Mandelis ir kt. Vidinė pusiausvyra – tai tokia ekonomikos būklė, kai pilnas užimtumas siejamas

su stabiliomis kainomis, o išorinė pusiausvyra – tai pastovi ir ilgalaikė MB pusiausvyra. Šios koncepcijos šalininkai siekė sukurti metodus, igalinančius pasiekti šią pusiausvyrą, daugeliu atvejų naudojant ekonometrinius modelius.

Mokėjimų balanso reguliavimo instrumentinis – tikslinis metodas. Koncepcijos atstovai, Dž.Midas, J.Tinbergenas ir kt., ketino sukurti MB reguliavimo ekonometrinius modelius. Jų tikslas – nustatyti ryšius tarp šalies tarptautinių atsiskaitymų nesubalansuotumo ir atitinkamų piniginio – kreditinio, biudžetinio ir valiutinio reguliavimo metodų.

Instrumentinis – tikslinis MB analizės metodas prieštarauja kitoms valstybinio ekonomikos reguliavimo priemonėms, o tai apriboja jo praktinį taikymą.

Rekomenduojamas MB reguliavimo instrumentas turi socialines, ekonomines, technines ribas. Palūkanų normos padidinimas ne visada pritraukia užsienio kapitalą, o atsakomasis palūkanų normų pakėlimas kitose šalyse gali neutralizuoti tokios politikos poveikį.

Normatyvinio mokėjimų balanso reguliavimo teorija. Atstovai – Dž.Viljamsonas, R.Mileris ir kt. Šios teorijos ypatybės: anticiklinis ir antiinfliacinis reguliavimas apjungiamas su tarptautinių atsiskaitymų reguliavimu. Tiriama infliacijos problema, jos įtaka MB, akcentuojama MB ir infliacijos tarptautinio reguliavimo būtinybė.

Monetarinė mokėjimų balanso reguliavimo teorija. Teorija išsivystė 8 – 9 dešimtmečiuose. Monetarizme MB disbalansas traktuojamas kaip viso pinigų ūkio disbalanso, iškreipiančio vidaus kainų struktūrą bei trukdančio nusistovėti pusiausvyrai tarp paklausos ir pasiūlos, pasekmė. Jo stabilizavimas – tai trumpalaikis procesas, kurio tikslas yra atstatyti pusiausvyrą šalies pinigų srityje. Monetarinės MB koncepcijos idealas – atvira ekonomika, minimalus prekių, darbo jėgos, kapitalo judėjimo ribojimas, rinkos mechanizmo nacionalinėje ir pasaulinėje ekonomikoje veikimo užtikrinimas.

Tarpvalstybinio mokėjimų balanso reguliavimo teorija. Joje derinamos keinsizmo, neokeinsizmo ir monetarizmo nuostatos. Šia teorija buvo paremti pasaulinės valiutų sistemos reformos projektai [1, 27-29 psl.].

Mokėjimų balansą įtakojantys veiksniai

V. Kvinauskaitė išskiria šiuos mokėjimų balansui įtakos turinčius **veiksnius** [2, 34 psl.]:

1. **Cikliniai ekonominiai svyravimai.** Jų įtaka mokėjimų balansui paprastai yra netiesioginė. Augant gamybai, žaliavų, įrengimų importas padidėja, o sulėtėjus ekonominio augimo tempams, prekių išvežimas sumažėja. Sparčiai augant ekonomikai, didėja pelnas, todėl kapitalo išvežimo tempai sulėtėja, o kapitalo importas auga.

2. **Infliacija.** Mokėjimų balansui neigiamos įtakos turi infliacija, kadangi kainų padidėjimas apsunkina prekių išvežimą, sumažina eksportuojamų prekių konkurencingumą bei padeda kapitalams plaukti į užsienį. Infliacija didina mokėjimų balanso nesubalansuotumą.

3. **Valiutiniai finansiniai veiksniai.** Devalvacija dažniausiai skatina eksportą, o revalvacija – importą, kitoms sąlygoms nekintant. Šalys importuotojos stengiasi pagreitinti mokėjimus, kadangi, nukritus jų valiutos kursui, jos pralaimi. Šalys, eksportuojančios savo produkciją, stengiasi sulaikyti jiems priklausančios valiutos pervedimą ir gavimą.

4. **Kapitalo judėjimo masto plėtimas.** Išvežant kapitalą iš šalies, mokėjimų balansas tampa pasyvus, be to, jo išvežimas padeda suplaukti į šalį palūkanoms ir dividendams. Kai yra užsienio kapitalo įplaukų, mokėjimų termino metu šalys skolininkės priverstos sumokėti skolą, palūkanas ir dividendus. Jeigu naudojant kapitalą gaunamos pajamų, viršijančių išlaidas palūkanoms ir paskoloms apmokėti, užsienio kapitalas turi teigiamą įtaką šalių skolininkų mokėjimų balansui.

5. **Pasikeitimai tarptautinėje prekyboje.**

6. **Valstybių vystymosi netolygumas.**

7. **Valstybės užsienio išlaidų augimas.**

8. **Kitos sąlygos.** Tai nederlius, stichinės nelaimės, katastrofos ir panašios sąlygos, neigiamai veikiančios mokėjimų balansą.

S. Zaicevas knygoje “Tarptautinė prekyba ir mokėjimų balansas” išskiria be jau minėtų veiksnių, dar vieną - tai **ekonomikos militarizavimas ir ginklavinimo varžybos**. Šios rūšies pagrindinė valstybės išlaidų dalis skirta kariuomenei ir karinėms bazėms įvairiose šalyse išlaikyti, ginklams pirkti [4, 22-24 psl.].

Mokėjimų balanso reguliavimo metodai

Besivystančios šalys taiko įvairius metodus **mokėjimų balansui reguliuoti**, kuriuos dažniausiai perima iš industriškai išsivysčiusių valstybių. Paprastai jų tikslas būna paskatinti prekių eksportą ir apriboti jų importą, pritraukti užsienio kapitalą bei apriboti jo išvežimą. **Tam naudojamos įvairios priemonės [1, 38 –39; 5, 25 - 26]:**

1. Defliacinė politika vykdoma kovojant su infliacija šalies viduje. Tam stengiamasi sumažinti paklausą didinant mokesčius, įšaldant darbo užmokestį ir kainas, ribojant kreditus ir t.t.

2. Nacionalinės valiutos devalvacija vykdoma siekiant skatinti eksportą sumažinti prekių importą. Devalvacija atspindi valiutinių lėšų nuvertėjimą dėl infliacijos. Kad ji būtų efektyvi, besivystančios šalys taiko diferencijuotus eksporto ir importo muitus bei subsidijas. Ekonominė prasme devalvacija paaštrina konkurenciją, paspartina infliaciją ir kainų augimą.

3. Valiutiniai apribojimai.

4. **Finansų ir pinigų-kredito politika.** Eksportuotojams teikiamos subsidijos iš valstybės biudžeto, taikomas protekcionistinis importo mokesčių didinimas.

5. **Specialios valstybinės poveikio MB priemonės.** Reguliavimo tikslas – pakeisti šalies užsienio prekybos struktūrą, apriboti ne pirmo būtinumo prekių importą.

Taigi **N. Balčiūnas, M. Čepulis** išskiria penkis (defliacinė politika; nacionalinės valiutos devalvacija; valiutiniai apribojimai; finansų ir pinigų-kredito politika; specialios valstybinės poveikio MB priemonės), o **S. Zaicev** keturis (defliacinė politika; devalvacija; finansų, pinigų ir kredito politika; specialios priemonės) mokėjimų balanso reguliavimo metodus.

„Nematomoms” operacijoms reguliuoti besivystančios šalys naudoja tokias priemones [1, 39 psl.]:

1. Kuria turizmo infrastruktūrą ir taip pritraukia užsienio turistus.
2. Reguliuoja darbo jėgos migraciją.
3. Mažina turizmo ir draudimo išlaidas.

1.5. MOKĖJIMŲ BALANSO IR EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITAS

Mokėjimų balanso tikslas – parodyti konkrečių šalių ekonomikos subalansuotumo lygį bei jų ekonomikos potencialo vystymo galimybes.

Einamosios sąskaitos deficito arba jos pertekliaus negalima suabsoliutinti ir teigti, kad ekonomika yra silpna arba stipri. Esmė slypi tame, kad kartais einamosios sąskaitos deficitas yra gerai, kartais blogai. Egzistuoja situacijos, kai šis deficitas turėtų būti interpretuojamas kaip stiprėjančios ekonomikos ženklas, arba kaip egzistuojančių didelių problemų ekonomikoje ženklas.

Dažnai kyla klausimas, kaip **šalies gerovė** gali būti paveikta esant einamosios sąskaitos disbalansui. Norėdami atsakyti į šį klausimą, panagrinėsime sąryšį tarp BVP ir einamosios sąskaitos disbalanso.

Sąryšis tarp BVP ir vidaus išlaidų gali būti aprašytas tokiu būdu:

$$BVP = C + I + G + X - M$$

$$BVP = DS + X - M$$

$$X - M = BVP - DS,$$

kur:

X – eksportas,

M – importas,

DS – vidaus išlaidos (C + I + G).

Lygybė rodo, kad jei šalis turi užsienio prekybos (einaimosios sąskaitos) perteklių, tai BVP turi viršyti vidaus išlaidas tokiu pat dydžiu. Ir atvirkščiai, jei šalis turi deficitą, tai vidaus išlaidos turi viršyti BVP.

Yra 4 scenarijai:

1 scenarijus: nėra einamosios sąskaitos disbalansų, ir nėra BVP augimo.

Kai nėra einamosios sąskaitos disbalansų, nėra ir tarptautinio skolinimo ar skolinimosi. Tai situacija, kai šalyje būtų autarkija ir ji neturėtų prekybinių ryšių su likusiu pasauliu.

2 scenarijus: yra einamosios sąskaitos deficitas pirmame laikotarpyje ir nėra BVP augimo.

Šis atvejis iliustruoja pagrįstą susirūpinimą šalimi, kuri turi didelį ir pastovų einamosios sąskaitos deficitą, o ekonomikos augimas yra visiškai nežymus. Tai rodo, kad deficitas, atsiradęs dėl tarptautinio skolinimosi, gali pareikalauti sumažinti šalies vidutinius gyvenimo standartus ateityje, kai paskola turės būti gražinta.

Einaimosios sąskaitos deficitas nėra žalingas tuo laikotarpiu, kai atsiranda. Faktiškai deficitas atitinka didesnę vartojimo, investicijų ir vyriausybės išlaidų lygį nei jis būtų esant subalansuotai einamajai sąskaitai. Einamosios sąskaitos deficitas nerimą pradeda kelti tik tada, kai ateina laikas gražinti skolą. Kitaip tariant, nacionalinės gerovės požiūriu problema yra ne didelis ir pastovus deficitas, bet paskolų bei palūkanų gražinimas, kuris ateityje gali tapti smunkančio gyvenimo lygio išdava.

3 scenarijus: yra einamosios sąskaitos deficitas pirmame laikotarpyje ir yra BVP augimas.

Jei šalis skolinasi iš likusio pasaulio pirmame laikotarpyje, turėdama einamosios sąskaitos deficitą, ir naudoja šias lėšas investicinių prekių įsigijimui, kurios toliau skatina BVP augimą, tai BVP ženkliai išauga ir šalis pasiekia tokį vidaus išlaidų lygį, kuris viršija pirmojo laikotarpio lygį.

Einaimosios sąskaitos deficitas nepadarys ilgalaikės žalos šalies vidutiniams gyvenimo standartams, jei šalies ekonomikos augimas pakankamai spartus. Ekonomikos augimas yra dažnai „vaistas“ nuo daugelio problemų, susijusių su einamosios sąskaitos deficitu. Kai ekonomikos augimas yra sukeltas investicinių išlaidų, kurios yra gautos skolinantis pinigus tarptautinėse rinkose, tuo atveju atsirandantis deficitas gali reprezentuoti daugiau šalies ekonomikos „gelbėjimą“ nei būti ekonomikos silpnumo ženklu.

Einaimosios sąskaitos deficitas gali sukelti ekonominį augimą ir duoti ilgalaikę naudą. Tačiau tai nereiškia, kad deficitas paskatins ilgalaikį ekonominį augimą, kadangi kartais investicijos nukreipiamos į netinkamas šakas, arba išoriniai šokai priverčia uždaryti pelningas įmones, arba

skolintas tarptautines lėšas vyriausybė išseikvoja didelių pastatų, brangių automobilių pirkimui ir pan.

4 scenarijus: yra einamosios sąskaitos perteklius pirmame laikotarpyje ir nėra BVP augimo.

Einamosios sąskaitos perteklius sumažina šalies potencialų vartojimą ir investavimą žemiau to lygio, kuris būtų jei šalis turėtų subalansuotą einamąją sąskaitą. Šiuo atveju einamosios sąskaitos perteklius gali būti laikomas kaip ekonomikos silpnumo ženklas, ypač trumpu laiku, kai tarp laikotarpių egzistuoja einamosios sąskaitos perteklius. Tokiu būdu einamosios sąskaitos perteklius gali sumažinti gyvenimo standartus ir jų potencialų augimą ateityje.

Tačiau tai nereiškia, kad šalis turi atsisakyti einamosios sąskaitos pertekliaus ar kad perteklius yra būtinai žalingas. Antrame laikotarpyje šalis atgauna savo paskolintą sumą kartu su palūkanomis, kas padidina šalies vartojimą ir paklausą importui. Dėl to šalis turės einamosios sąskaitos deficitą [1, 41-51 psl.].

Einamosios sąskaitos deficito priežastys

Einamosios sąskaitos balansas atspindi grynojo skolinimosi užsienyje dydį ir pokyčius. **Einamosios sąskaitos deficitas (ESD)** yra lygus skirtumui tarp pajamų ir išlaidų, kurį galima išreikšti tokiu būdu:

$$ESD = (S - I) + (T - G),$$

čia:

S – privataus sektoriaus taupymas,

I – privataus sektoriaus investicijos,

T – vyriausybės pajamos,

G – vyriausybės išlaidos.

Einamosios sąskaitos deficitas yra lygus skirtumui tarp nacionalinio taupymo ir nacionalinių investicijų. Einamosios sąskaitos deficitą gali sąlygoti arba santaupų lygio sumažėjimas, arba investicijų padidėjimas.

Besivystančiose šalyse einamosios sąskaitos deficito priežastys gali būti šios:

1. Pernelyg spartus vartojimo augimas, pralenkiantis viduje sukurtų pajamų augimą ir mažinantis taupymą.
2. Išaugęs investicijų poreikis ir jo sąlygotas teigiamas privataus kapitalo srautų balansas.
3. Valstybės biudžeto deficitas ir valstybės skolinimasis.
4. Fiksuoto valiutos kurso sukeltas spekuliacinio kapitalo atėjimas.
5. Eksporto apimtys natūrine išraiška santykinai sumažėja vertine išraiška.

6. Staigūs prekybos sąlygų šokai reformų pradžioje (pvz., energetinių išteklių pirkimas pasaulinėmis kainomis) – inertiškoms ekonomikoms reikia nemažai laiko, kad prisitaikytų prie naujų santykinų kainų.

Valstybinis eksporto rėmimo fondas turi padėti Lietuvos gamintojams ieškoti rinkų Europos Sąjungoje, kad būtų galima atsisakyti brangių tarpininkų paslaugų.

Politiniai veiksniai (pvz., ekonominės politikos režimo pasikeitimas) turi didelės įtakos einamosios sąskaitos disbalanso sumažėjimui ir realaus valiutos kurso suregulavimui. Einamosios sąskaitos deficito mažėjimas dažniausiai susijęs su investicijų bumu pabaiga arba struktūriniu taupymo tempų padidėjimu. Struktūrinis taupymo tempų padidėjimas – tai namų ūkio arba vyriausybės sektoriaus taupymas. Tuo atveju einamosios sąskaitos deficitas yra teigiamo reiškinio atspindys, o ne problema [1, 53-54 psl.].

Einamosios sąskaitos deficitą Lietuvoje įtakoja įvairūs **veiksniai**, iš kurių svarbiausi būtų šie:

1. Neigiamas užsienio prekybos balansas (prekių importas didesnis už eksportą) – tai pagrindinis Lietuvos einamosios sąskaitos deficitą nulemiantis veiksnys.

2. Vartojimo kreditan sąlygų palengvinimas – naujų priemonių dėka vartotojai gali įsigyti ilgalaikio vartojimo prekes (automobilius, stambias namų ūkio apyvokos prekes) išsimokėtinai. Didėjantis tiekėjų kredito, finansuojant tokių prekių pardavimą, poreikis didina importą ir skolinimąsi užsienyje.

3. Spartus vidaus investicijų augimas – tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje sparčiai didėja. Atsigaunant Lietuvos ekonomikai, lietuviai, gyvenantys užsienyje, perveda taip pat didėjantį kiekį investicinių lėšų. Investicijų, finansuojamų užsienio lėšomis, augimas yra vienas veiksmų, sąlygojančių einamosios sąskaitos deficito susidarymą.

4. Taupymo realių palūkanų funkcija – sulėtėjus infliacijos tempams, gerokai nukrito Vyriausybės vertybinių popierių ir indėlių litais palūkanų normos. Nepakankama vidaus taupymo grąža ir sunkumai diegiant naujas institucines taupymo priemones (investicinius ir pensijų fondus), turi neigiamos įtakos vidaus taupymui.

5. Makroekonominių paskatų disbalansas – fiksuoto valiutos kurso ir silpno bankinio sektoriaus derinys reiškė, kad pagrindinėms kompanijoms yra daug pigiau skolintis užsienyje nei Lietuvoje. Kadangi šalis tampa vis patikimesnė kredito suteikimo atžvilgiu, daugiau kompanijų gali skolintis užsienyje tiek kapitalui, naudojamam įmonės veikloje, tiek investicijoms [1, 59-60 psl.].

Einamosios sąskaitos deficito reguliavimas

Einamosios sąskaitos deficitas susidaro tuomet, kai nacionalinės investicijos viršija nacionalinį taupymą. Todėl kaip einamosios sąskaitos deficito šaltiniu įvardijamas nacionalinės taupymo normos pokytis.

Einamosios sąskaitos deficitas gali būti mažinamas **šalinant biudžeto deficitą**, kuris pasiekiamas **per vyriausybės išlaidų ir skolinimosi apribojimą**, o tuo pačiu – **per taupymo skatinimą**.

Vis dėlto, šis požiūris nėra tobulas. Nors ryšys tarp taupymo, investicijų ir einamosios sąskaitos deficito yra nepaneigiamas, tačiau vyriausybės taupymo sumažėjimas nebūtinai tokiu pačiu mastu turi atsispindėti pokyčiais einamojoje sąskaitoje [1, 64-65 psl.].

ESD automatinis reguliavimas, esant laisvai svyruojantiems valiutų kursams

Leidžiant laisvai svyruoti nacionaliniam valiutos kursui, prekybos balansas būtų pusiausvyroje. Jei rinkoje ir įvyktų staigių pokyčių, pavyzdžiui, staiga sumažėtų paklausa eksportui, dėl to prekybos deficito neatsirastų, kadangi automatiškai tektų nuvertinti savo valiutą, kadangi paklausa mūsų valiutai yra mūsų eksporto paklausos išvestinė. Nuvertėjus nacionalinei valiutai, mūsų prekės taptų labiau paklausios užsienyje, tačiau padidėjus užsienio valiutos kursui – užsienio prekių paklausa mūsų šalyje sumažėtų. Tokiu būdu prekybos srautai susibalansuotų, ir prekybos pusiausvyra būtų atkurta [1, 81 psl.].

Einamosios sąskaitos deficito reguliavimas, devalvuojant nacionalinę valiutą.

Dažnai dėl stabilumo motyvų šalis siekia apriboti valiutų kursų svyravimą fiksuodama tam tikrą valiutos kursą. Šiomis sąlygomis atrodytų, kad užsienio prekybos deficitas bus pašalintas devalvavus nacionalinę valiutą. Pačiu paprasčiausiu atveju – po nacionalinės valiutos devalvacijos būtų sulauktos tos pačios pasekmės kaip ir laisvai svyruojančių valiutų kursų atveju. Vis dėlto, nacionalinės valiutos devalvacija negali būti vertinama kaip universali priemonė sprendžiant išbalansuotumo problemą. Priimant politinį sprendimą devalvuoti nacionalinę valiutą, turi būti detalai išstudijuota esama tarptautinės prekybos struktūra, nes priešingu atveju devalvacija gali atnešti daugiau žalos negu naudos. Be to, reikia įvertinti nacionalinės valiutos devalvacijos poveikį ne tik eksportui ir importui, bet ir apskritai visai šalies ekonomikai.

Egzistuoja trys skirtingi aiškinimai, kaip valiutos kursas veikia užsienio prekybos balansą:

1. Elastingumo požiūris.
2. Absorbcijos požiūris.
3. Monetarinis požiūris [1, 66-67 psl.].

Elastingumo požiūris.

Remiantis elastingumo požiūriu, nacionalinės valiutos devalvacijos poveikis užsienio prekybos balansui iš esmės priklauso nuo šalyje ir užsienyje gaminamų prekių paklausos ir pasiūlos elastingumo kainai arba – nuo užsienio valiutos paklausos ir pasiūlos elastingumo kainai.

Eksporto paklausos elastingumas. Galima išskirti tris atvejus, kurie parodo eksporto paklausos elastingumo daromą įtaką užsienio valiutos pasiūlos elastingumui:

1. Kai **eksporto paklausos elastingumas lygus 1**, tai 10 proc. devalvacija sukels 10 proc. eksporto apimties padidėjimą. Todėl užsienio valiutos pajamos išliks vienodos tiek prieš, tiek po devalvacijos. Todėl užsienio valiutos pasiūlos elastingumas bus lygus 0. Devalvacijos poveikis užsienio valiutos pasiūlai bus neutralus.

2. Kai **eksporto paklausos elastingumas yra daugiau už 1**, tai 10 proc. devalvacija sukels didesnę nei 10 proc. eksporto apimties padidėjimą. Tokiu būdu užsienio valiutos pajamos padidės, ir atsiras galimybė padengti užsienio prekybos deficitą. Šiuo atveju užsienio valiutos pasiūlos elastingumas yra didesnis už 0, t.y. – užsienio valiutos pajamos teigiamai reaguoja į aukštesnę nacionaline valiuta išreikštą užsienio valiutos kainą.

3. Kai **eksporto paklausos elastingumas yra lygus 0**, tai 10 proc. devalvacija nesukels jokio eksporto kiekio padidėjimo ir užsienio valiutos pajamos nukris 10 proc. Kai elastingumas svyruos tarp 0 ir 1, tada procentinis eksporto kiekio padidėjimas bus mažesnis nei devalvacijos procentas. Abiem atvejais devalvacija sukels užsienio valiutos pajamų sumažėjimą ir dėl to einamosios sąskaitos deficitas dar labiau padidės.

Elastingumą galima sieti su eksporto struktūra, santykinę nacionalinio eksporto svarbą pasaulinėje prekyboje ir su esamais prekybos apribojimais [1, 67-68 psl.].

Užsienio valiutos paklausos elastingumas. Čia yra išskiriami du svarbūs atvejai:

1. Kai **importo paklausos elastingumas lygus 0**, tai po devalvacijos – importo liekis nesikeis, ir jo vertė užsienio valiuta nekis. Šiuo atveju užsienio valiutos paklausa yra neelastinga, ir devalvacija užsienio prekybos balansą iš paklausos pusės nei pablogins, nei pagerins.

2. Kai **importo paklausos elastingumas yra didesnis už 0**, tai po devalvacijos – importo kiekis, kaip ir norimas užsienio valiutos kiekis, sumažėja. Kuo aukštesnis importo

paklausos elastingumas, tuo didesnis užsienio valiutos paklausos sumažėjimas. Šiuo atveju devalvacija užsienio prekybos balansą pagerina iš paklausos pusės [1, 69-70 psl.].

Eksporto ir importo pasiūlos elastingumas. Nulinis eksporto pasiūlos elastingumas reiškia, kad eksportas dėl tam tikrų objektyvių priežasčių negali būti padidintas. Esant 10 proc. nacionalinės valiutos devalvacijai ir pakankamai prekių užsieninei paklausai bus nulemtas šios produkcijos kainų padidėjimas 10 proc. Tokiu būdu eksporto kaina užsienio valiuta išliks ta pati, ir nebus užsienio valiutos pajamų pokyčio.

Taigi devalvacijos priemonę galima naudoti tik tada, kai eksporto ir importo paklausos elastingumo absoliučių verčių suma yra didesnė už 1, t.y. $e + e' > 1$ [1, 72 psl.].

Absorbcijos požiūris.

Esminis elastingumo teorijos trūkumas – šis požiūris remiasi daline pusiausvyra, t. y. į deficitinį užsienio prekybos balanso nukrypimą nuo pusiausvyros žiūrima supaprastintai – priėmus kitiems veiksniams nekintant prielaidą.

$$B = Y - A,$$

kur:

B – einamosios sąskaitos balansas ($X - M$),

Y – bendrasis vidaus produktas,

A – prekių nacionalinė absorbcija ($C + I + G$).

Šiuo atveju į užsienio prekybos balansą yra žiūrima kaip į skirtumą tarp ekonomikos gamybos apimties ir ekonomikos suvartojimo apimties, t.y. absorbavimo. Jei bendra nacionalinė gamyba Y viršija absorbciją – šalyje suvartojamą produkcijos dalį, tai likusią produkcijos dalį šalis eksportuoja ir turės užsienio prekybos balanso perteklių. Iš kitos pusės – jei absorbcija viršija nacionalinę gamybą, tai reikš, kad perteklinė paklausa bus tenkinama importu, ir užsienio prekybos balansas bus deficitinis. Remiantis absorbcijos požiūriu, siekdama panaikinti užsienio prekybos deficitą, šalis turės arba padidinti nacionalinę gamybą, arba sumažinti prekių vartojimą, t.y. absorbciją [1, 73 psl.].

J kreivės efektas – valiutos devalvacijos poveikio efektas.

Elastingumo ir absorbcijos požiūriuose buvo ignoruotas laikas, kuris reikalingas, kad keičiant valiutos kursą atsiranda galimybė sureguliuoti užsienio prekybos balansą. Valiutos kurso pokytis iš karto nepanaikina užsienio prekybos balanso deficito, kaip ir reikiamas nacionalinės absorbcijos pokytis gali užtrukti net keletą metų. Pradinis devalvacijos poveikis gali būti toks, kad pradžioje – užsienio prekybos deficitas galėtų dar labiau padidėti. Kurį laiką po nacionalinės

valiutos devalvacijos užsienio valiutos įsigyti importui gali sumažėti tik visai nedaug, o užsienio valiutos pajamos – gali gerokai sumažėti, nes:

1. Eksporto kiekis gali nepadidėti.

2. Eksporto prekių kainos būtų gerokai žemesnės (denominuotos užsienio valiuta).

Aišku, laikui bėgant eksportas ir importas susireguliuotų ir užsienio prekybos deficitas galėtų sumažėti. Šis atitolinto devalvacijos poveikio efektas vadinamas J kreivės efektu.

Atitolinti valiutos kurso poveikio efektai gali būti susieti su šiomis priežastimis:

1. Nacionaliniai ir užsienio pirkėjai gali lėtai reaguoti į naujas kainas. t.y. trumpu laikotarpiu prekių kainų elastingumas gali būti gerokai mažesnis nei ilgu laikotarpiu.

2. Trumpu laikotarpiu svarbu, kokia valiuta yra sudaryti tarptautiniai sandėriai. Sandėrio valiuta gali lemti, kad užsienio prekybos deficitas iškart po devalvacijos gali net dar labiau padidėti. Galiausiai, devalvacija nereiškia, kad importo kainos nacionaline valiuta būtinai turi padidėti, t.y. gali ir nesusidaryti vadinamasis pilnojo valiutos kurso perėjimo į kainas efektas [1, 75 psl.].

2. 1998 - 2007 METŲ LIETUVOS NACIONALINIO MOKĖJIMŲ BALANSO ANALIZĖ

Kaip paaiškėjo iš teorinės darbo dalies, visų tarptautinių sandėrių įplaukos ir išmokos yra apskaitomos nacionaliniame mokėjamų balanse. Nacionalinį mokėjamų balansą sudaro einamoji ir kapitalo bei finansinė sąskaitos. Priklausomai nuo įplaukų bei išmokų sumų nacionalinis mokėjamų balansas gali būti arba deficitinis arba perteklinis. Tai atspindi šalies gerovę.

Kitoje magistrinio darbo dalyje bus atlikta Lietuvos nacionalinio mokėjamų balanso, būtent trijų pagrindinių sąskaitų analizė, kurios tikslas išsiaiškinti kaip keitėsi Lietuvos mokėjamų balansas per nagrinėjamą laikotarpį, ir kokie veiksniai tai lėmė.

Duomenų apie nacionalinio mokėjamų balanso sąskaitas surinkimas yra pakankamai sudėtinga ir darbiui imli procedūra, nes duomenys yra renkami iš įvairių informacijos šaltinių. Duomenys apie prekių importą bei eksportą yra gaunami iš Lietuvos muitinių bei pasienio punktų. Duomenys apie vertybinių popierių eksportą yra gaunami iš įvairių finansinių institucijų (bankų, draudimo bendrovių, finansų maklerių įmonių ir kt.) ataskaitų. Nacionalinio mokėjamų balanso sąskaitų apskaitą vykdo Lietuvos bankas.

Einamosios, kapitalo bei finansinės sąskaitų analizės

Lentelėje pateikiami 1998-2007 metų Lietuvos nacionalinio mokėjamų balanso trijų pagrindinių sąskaitų duomenys.

1 lent. 1998-2007 metų Lietuvos nacionalinio mokėjamų balanso einamosios, kapitalo bei finansinės sąskaitų duomenys [25stat depart]

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Einamoji sąskaita	-5192,48	-4776,30	-2699,59	-2294,96	-2670,59	-3854,00	-4811,73	-5114,93	-8808,87	-14325,43
Kapitalo sąskaita	-6,86	-13,16	8,59	5,53	203,79	204,97	786,97	923,03	963,55	1725,86
Finansinė sąskaita	4192,54	4980,00	2182,15	1672,28	1903,77	3158,24	3512,46	4338,29	8626,28	12697,71

Peržvelgus duomenis, atspindinčius 1998-2007 m. Lietuvos nacionalinių mokėjamų balanso trijų pagrindinių sąskaitų būklę, matyti, kad atotrūkis tarp einamosios ir finansinės sąskaitų nuo 2001 metų didėja, t.y. einamosios sąskaitos *deficitas* nuolat didėja, o finansinės sąskaitos

perviršis nuolat didėja. Tuo tarpu iki 2001 metų einamosios sąskaitos deficitas mažėjo, kaip ir finansinės sąskaitos perviršis. Kapitalo sąskaitos apimtys iki 2002 svyravo nežymiai apie nulinę reikšmę, o vėliau pradėjo didėti perviršis. Autorės nuomone, tokį pokytį lemia didėjančios Lietuvos importo apimtys palyginus su eksportu ir valstybės įsiskolinimų apimtis.

2.1 EINAMOSIOS SĄSKAITOS BALANSAS

Iš teorinės darbo dalies išaiškėja, kad einamoji sąskaita susideda iš tokių straipsnių: prekių, paslaugų, pajamų ir pervedimų.

Įvertinus 1998-2007 metų einamosios sąskaitos straipsnių duomenis, galima padaryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos **prekių balanso** deficitas nuo 1998 iki 2000 metų mažėjo. Bet jau nuo 2001 m. keletą metų registruotas nedidelis deficito padidėjimas, vėliau staigesnis padidėjimas ir 2007 metais siekė 14773,33 mln. litų, kai tuo tarpu pradžioje nagrinėjamo laikotarpio 1998 metais prekių balanso deficitas siekė 6073,43 mln. litų. Tai reiškia, kad per dešimt nagrinėjamų metų prekių balanso deficitas padidėjo daugiau nei 2 kartus, arba 143,25%. Taigi, prekių eksporto augimas mažina einamosios sąskaitos deficitą, o prekių importo augimas – didina. Todėl valstybė turėtų būti suinteresuota skatinti ir remti šalies viduje pagamintų prekių eksportą.

Remiantis autorės skaičiavimais ir Lietuvos bankų specialistų nuomonėmis, galima padaryti išvadas, kad per visus 2006 m. ir 2007 m. pirmojoje pusėje sparčiai didėjęs einamosios sąskaitos deficitas, kurį lėmė didelės vidaus paklausos palaikomas spartus importo augimas, 2007 m. antrąjį pusmetį sumažėjo ir per 2007 m. sudarė 13,7 procento BVP, arba 3,2 mlrd. litų, palyginus 2006 metais – 10,8% BVP. Pagrindinė einamosios sąskaitos deficito stabilizavimosi priežastimi laikytinas antrąjį pusmetį smarkiai nebedidėjęs prekių balanso deficitas, kuriam įtakos turėjo ir laikino poveikio veiksniai žemės ūkio ir naftos perdirbimo sektoriuose, taip pat sparčiai didėjusios pagrindinių eksporto prekių – maisto produktų, chemijos produkcijos ir medienos bei jos gaminių – kainos.

Atvirkščiai nei prekių balansas, kuris yra deficitinis, Lietuvos **paslaugų balansas** nuo 1998 m. yra teigiamas ir nuolat auga, taigi paslaugų balansas visą nagrinėjamą laikotarpį yra perteklinis. Be to, visą laiką yra didėjantis paslaugų balanso perteklius, tik 2003 metais pastebimas nežymus kritimas, bet jau kitais metais tęsiasi vėl augimas. Teigiamos įplaukos už paslaugas mažina bendrąjį einamosios sąskaitos deficitą.

2007 metais, palyginus su 2006, bendras paslaugų eksportas padidėjo nuo 9940,42 iki 10121,01 mln. litų, t.y. 1,82%. Didžiausią dalį – net 58,32%, visų paslaugų eksporto vertės 2007

metais sudarė transporto paslaugos. Per minėtą laikotarpį pajamos, gautos už transporto paslaugas, padidėjo 569,32 mln. litų, arba 10,68 procento.

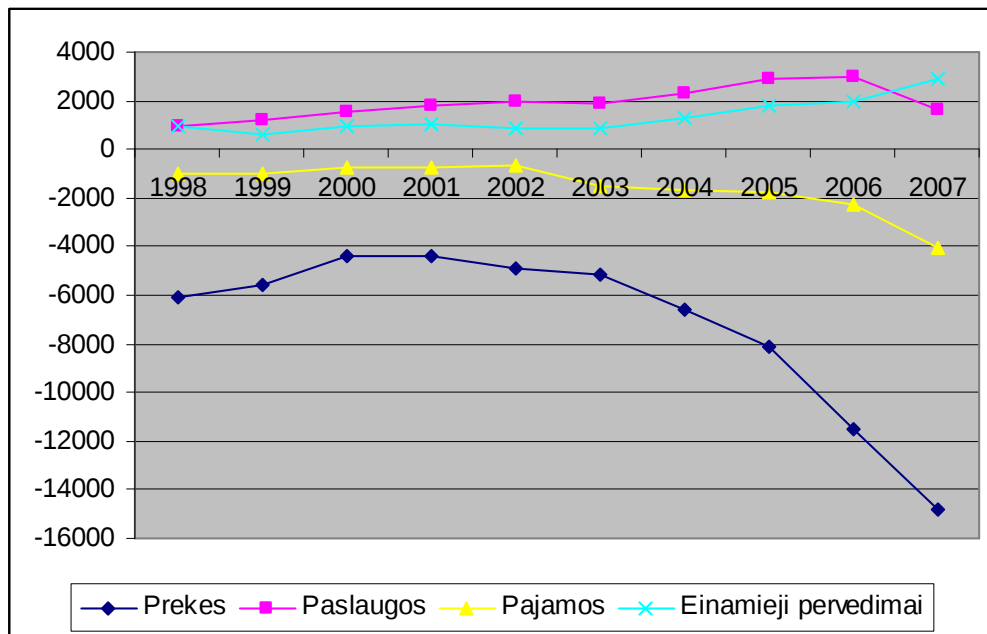
Paslaugų importas per paskutinius metus irgi didėjo - 22,4 procento, netgi sparčiau nei eksportas, todėl bendras teigiamas paslaugų balansas 2007 m., palyginti su 2006 m., sumažėjo 1380,9 mln. litų.

Kaip jau buvo minėta, paslaugų balansas ir toliau tebėra teigiamas, tačiau jo poveikis einamajai sąskaitai per 2007 m. sumažėjo 1,5 procentinio punkto ir sudarė 2,1 procento BVP. Daugiausia tai lėmė išaugęs transporto paslaugų importas. Be to, Lietuvos piliečiams aktyviau keliaujant, daugėjo išlaidų turizmo paslaugoms užsienio šalyse, o tai irgi neigiamai veikė paslaugų balansą.

Pajamų straipsnyje parodomos pajamos, gautos už užsienyje suteiktus ir iš ten gautus gamybos veiksnius (darbo jėga, kapitalas). Čia taip pat įeina pajamos, gaunamos už finansinius aktyvus ir atvirkščiai. Iš lentelės duomenų matyti, kad iki 2002 metų pajamų balanso deficitas mažėjo, o jau nuo 2003 metų prasideda deficito didėjimas. Lietuvos pajamų sąskaita nuo visą nagrinėjamą laikotarpį yra deficitinė, jos deficitas nuolat didėja, tik 2000-2002 buvo sumažėjęs. 2007 metais neigiamas pajamų balansas sudarė 4069,93 mln. litų ir, palyginti su 2006 metais, padidėjo 1816,84 mln. litų, arba 80,64%. Taip atsitiko todėl, kad sparčiai didėjant užsienio kapitalo įmonių pelnui ir kylant palūkanų normoms, ėmė greičiau augti investuotojų iš užsienio pajamos. Tačiau tai iš esmės nepadidino Lietuvos išorės nesubalansuotumo, nes pajamų balanso deficito padidėjimą daugiausia lėmė augantis investuotojų iš užsienio pelnas, kuris reinvestuojamas šalies viduje.

Einamųjų pervedimų balansas buvo perteklinis, bet ir svyruojantis. Iki 2002 metų perteklius tai augo tai vėl mažėjo, bet jau nuo 2002 metų pastebimas vien balanso pertekliaus didėjimas. Paskutiniais metais padidėjo nuo 1994,72 iki 2927,19 arba 46,75%. Čia fiksuojami einamieji vyriausybės bei kitų sektorių pervedimai. Išnagrinėjus viso laikotarpio duomenis, galima teigti, kad valdžios pervedimai padidėjo beveik 4,7 kartus, nuo 424,58 iki 1990,00 mln. litų. Labai padidėjo privačių asmenų perlaidos, net 403 kartus, nuo 7,31 mln. iki 2946,47 mln. litų per visą nagrinėjamą dešimtmetį. Iš užsienio pervedimai, tiek valdžios, tiek privataus sektoriaus irgi ganėtinai staigiai didėjo, nuo 27,82 mln. iki 2277,06 mln. litų, nors pasitaikydavo metų kai pervedimai mažėjo. Taigi galima padaryti išvadą, kad einamųjų pervedimų balansas pastaraisiais metais augo, daugiausiai dėl didėjančios ES paramos. Nepaisant šio balanso gerėjimo, einamosios sąskaitos deficitas nuolat grėsmingai auga.

Visi einamosios sąskaitos straipsnių, t.y. prekių, paslaugų, pajamų bei pervedimų balansų duomenys pavaizduoti 2 paveiksle. Grafiškas pavaizdavimas leidžia pamatyti kaip keitėsi šie duomenys per nagrinėjamą 1998-2007 metų laikotarpį.

2. pav. Prekių, paslaugų, pajamų bei pervedimų balansų būklė

2.2. EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITAS

Užsienio prekybos įtaka einamajai sąskaitai

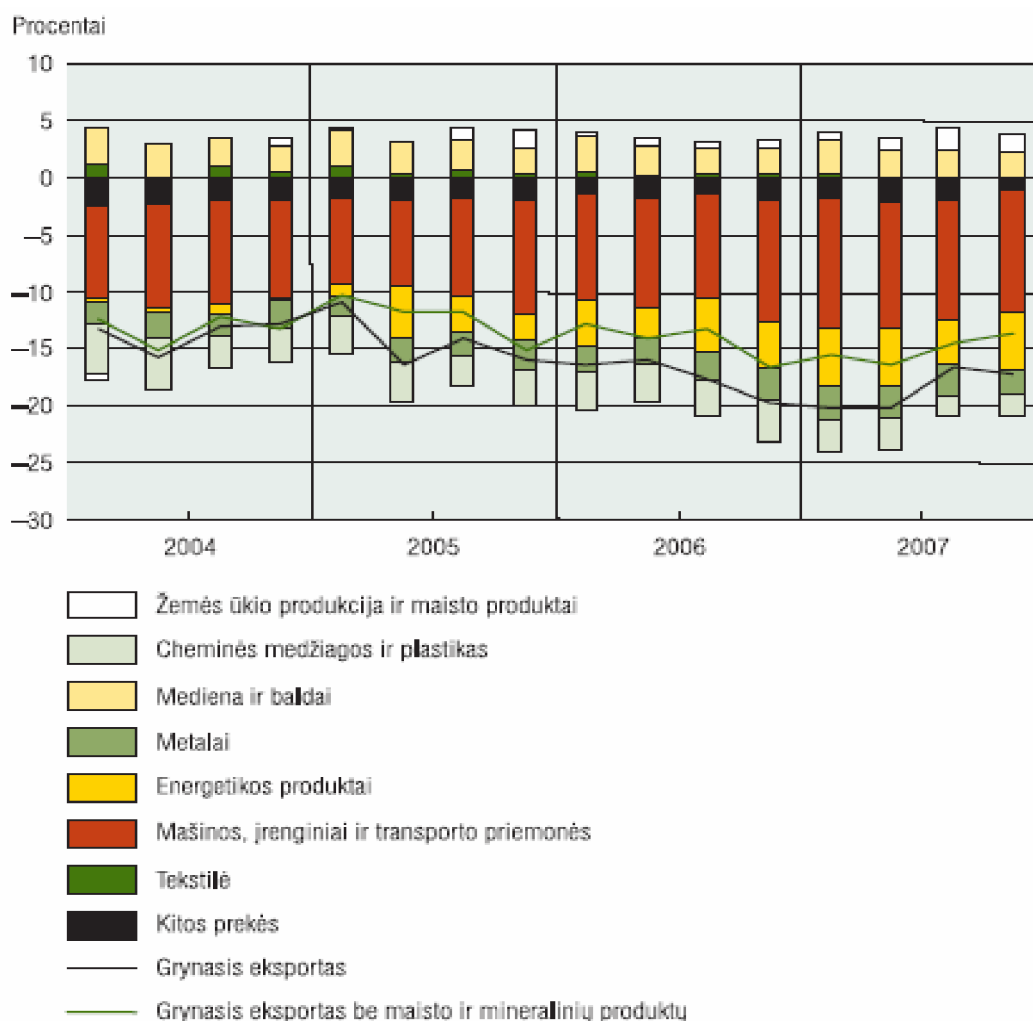
Didžiausią einamajai sąskaitai įtaką daro prekių ir paslaugų straipsnis, o ypač prekės. Todėl užsienio prekyba yra svarbus aspektas tiriant einamąją sąskaitą ir jos deficitą.

Pagal magistrinio darbo autorės atliktą analizę bei Lietuvos banko analitines ataskaitas, galima padaryti išvadą, kad dėl gaisro AB „Mažeikių nafta“ padarinių, užsienio prekybos apimtis 2007 m. augo šiek tiek lėčiau negu 2006 m. Nominalus eksportas per metus padidėjo 11,2 procento, o importas – 14,5 procento. Kadangi naftos perdirbimo veiklos sutrikimų įtaka buvo didesnė eksportui, bendras neigiamas naftos produktų prekybos poveikis užsienio prekybos balansui padidėjo 1 procentu BVP. Neįskaitant prekybos nafta ir jos produktais, eksportas, kaip ir importas, augo beveik du kartus sparčiau. Labiausiai užsienio prekybos deficitą 2007 m. sumažino maisto produktų prekybos balanso pokyčiai. Didesnis derlius ir spartus pasaulinių kainų kilimas lėmė geresnį žemės ūkio produkcijos ir maisto produktų prekybos balansą.

Užsienio prekybos deficitui didžiausią įtaką darė sumažėjusi prekyba mašinomis ir įrenginiais bei transporto priemonėmis. Prekybos antžeminėmis transporto priemonėmis augimo

tempai antrąjį pusmetį itin sulėtėjo dėl užsienio paklausos pokyčių. Labiausiai užsienio prekybos apimtys didėjimą skatino chemijos ir plastiko sektorių pagamintos produkcijos augimas. Padidėję gamybiniai pajėgumai, pasaulinės maisto produktų ir biokuro gamybos skatinama auganti trąšų paklausa bei kylančios jų kainos sudarė palankias sąlygas Lietuvos trąšų gamintojams didinti produkcijos eksportą. Atitinkamai tai didino paklausą importuojamoms žaliavoms. 2007 m. antrojoje pusėje labai padidėjo medienos ir jos gaminių eksportas. Daugiau kaip 10 procentų per metus padidėjusi medienos ir jos gaminių eksporto kaina bei medienos trūkumas Skandinavijos valstybėse po to, kai medienos pagrindinės eksportuotojos – Rusijos – Vyriausybė pradėjo didinti apvaliosios medienos eksporto muitus, buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios medienos eksportas ėmė sparčiai augti.

Eksportuojamų gaminių paklausa ir palankios kainos užsienio rinkose, didžiųjų eksportuojančių įmonių padidėjęs gamybos pajėgumas sudarė palankias sąlygas eksporto raidai. Lietuvos eksportuotojų konkurencines pozicijas palaikė ir tai, kad kitose valstybėse, eksportuojančiose į tas pačias rinkas kaip ir Lietuva (pvz., daugelyje ES naujųjų narių), darbo užmokestis ir kainos taip pat augo gana sparčiais tempais; kartu nominaliaja verte brango šių šalių valiutos.

3 pav. Užsienio prekybos balansas (palyginta su BVP) [8]

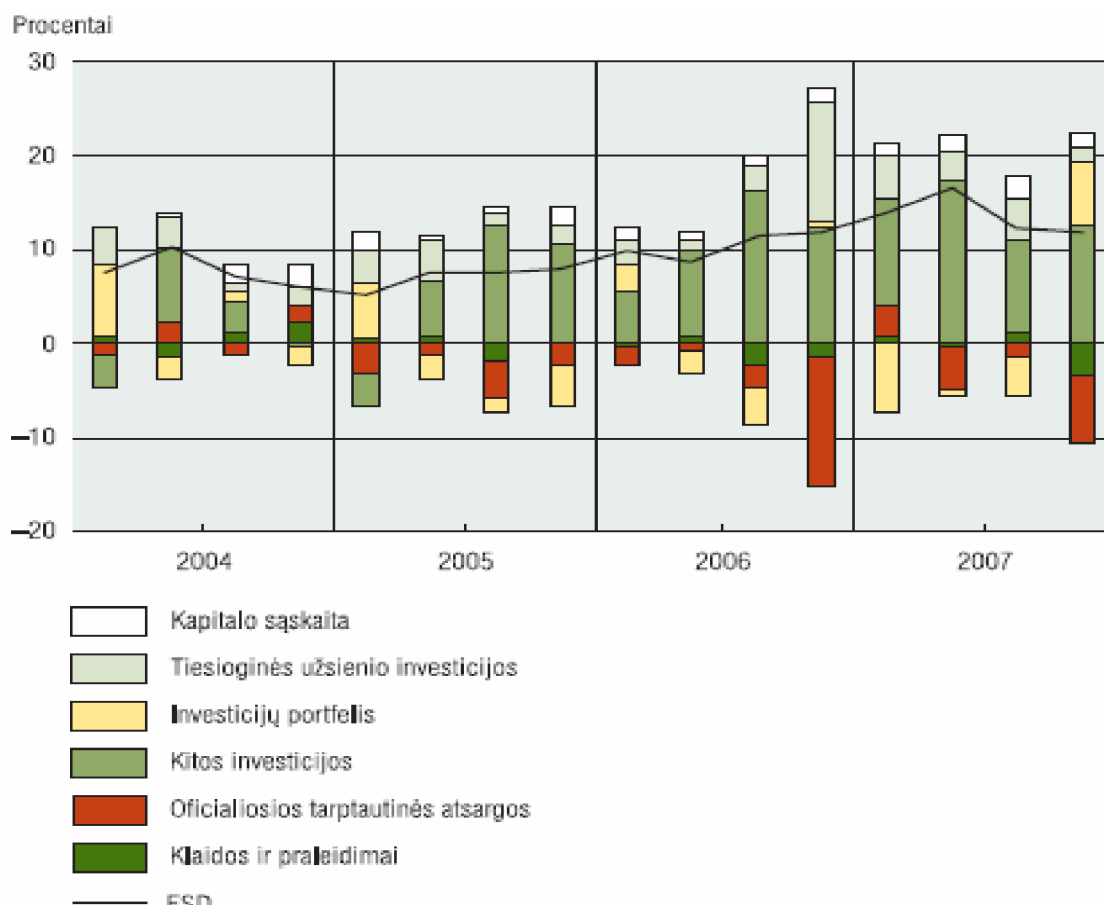
Viso ekspoto didžiausia dalis tenka ES, tačiau pastaraisiais metais gana sparčiai kyla NVS rinkos lyginamasis svoris. Tarp atskirų šalių lyderiavo Rusija ir Latvija, kurios 2006 metais pritraukė 12,7 proc. ir 11,1 proc. išvežtų prekių, o 2007 šių valstybių dalis dar padidėjo. Tuo tarpu anksčiau pirmavusi Vokietija įsitvirtino trečioje vietoje.

ES dominavo ir prekių importo struktūroje, patiekus beveik du trečdalius įvežamų prekių. NVS dalis 2006 metais sudarė apie 28 proc., o dėl žalios naftos tiekimo apribojimo jos rodiklis 2007 metais smuktelėjo apytikliai 5 proc.

Einamosios sąskaitos deficito finansavimas

Einamosios sąskaitos deficito finansavimas yra atliekamas keliais būdais. 2007 m. padidėjo skolos nedidinančiais srautais finansuojama ESD dalis. Jų lėšomis buvo padengta apie pusė deficito. Sparčiau panaudojant ES struktūrinių fondų paramą, didėjo neatlygintinai pervedamas kapitalas. Tikėtina, kad jis ir toliau didės, nes buvo sudarytos lengvesnės sąlygos gauti ES struktūrinių fondų. Padidėjo ir tiesioginių užsienio investicijų dalis finansuojant einamosios

sąskaitos deficitą. Iš dalies tai susiję su sparčiai augusiomis investicijomis pirmąjį ketvirtį, iš kurių daugiausia buvo investicijų į naftos perdirbimo sektorių. Vėliau jų augimo tempas šiek tiek sulėtėjo, jį labiausiai palaikė didėjęs reinvestuojamas įmonių pelnas.

4 pav. ESD finansavimo šaltiniai

Taip pat didėjo ir grynasis bankų skolinimasis užsienyje – ir toliau esantis pagrindinis einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltinis. Aktyvus privataus sektoriaus skolinimasis lėmė tai, kad bendroji skola užsieniui per 2007 m. padidėjo 12,4 procentinio punkto ir sudarė 73,3 procento BVP (remiantis Lietuvos banko ekspertų duomenimis). Jos augimą daugiausia lėmė didėjantys bankų ir kitų finansų įmonių gryniesi išsipareigojimai ir įmonių išsipareigojimai tiesioginiams investuotojams. Didėjant palūkanų normoms ir bendram šalies išiskolinimui, ekonomikos plėtros finansavimo išorės kapitalo srautais tiesioginės sąnaudos, t. y. išlaidos palūkanoms mokėti, taip pat padidėjo ir sudarė apie 2 procentus BVP.

2.3. KAPITALO BEI FINANSINĖS SĄSKAITŲ BALANSAI

Kapitalo sąskaitoje registruojami neatlyginti kapitalo pervedimai ir nepagaminto, nefinansinio turto įsigijimas bei pardavimas. Kadangi nepagamintas, nefinansinis turtas per nagrinėjamą laikotarpį nebuvo fiksuojamas, tai į kapitalo balansą įeina tik neatlyginti kapitalo pervedimai ir tik jie daro įtaką šios sąskaitos balansui. Kapitalo sąskaitos balansas tik pirmaisiais nagrinėjamais metais buvo deficitinis, nuo 2000 metų buvo tik perteklinis balansas, ir tas perteklius tik didėjantis. 2007 metais palyginus su 2006 metais kapitalo sąskaitos perteklius padidėjo 762,31 mln. litų, t.y. 79,11%. Taigi kapitalo sąskaitos 2007 metais teigiamam balansui įtakos turėjo ES lėšos, skiriamos investiciniams projektams ir valdžios kapitalo pervedimai.

Finansinėje sąskaitoje registruojami Lietuvos investicijos užsienyje, užsienio investicijos Lietuvoje, tarptautinės atsargos.

Per visą nagrinėjamą laikotarpį užsienio investicijos Lietuvoje didėja, t.y. finansinė sąskaita buvo perteklinė. Nors ir yra metų kai buvo kritimas. 2001 metais finansinės sąskaitos vertė buvo mažiausia per visą periodą – 1674,28 mln. litų.

Tiesioginių užsienio investicijų srautas Lietuvoje 2007 metais sudarė 5085,35 mln. litų. Palyginus su 2006 metais investicijos Lietuvoje buvo didesnės 85,16 mln. litų arba 1,7 procento. Staigus investicijų didėjimas prasidėjo nuo 2004 metų, tais pačiais metais buvo mažiausios tiesioginės investicijos Lietuvoje. Tiesioginių užsienio investicijų augimas rodo, kad užsienio investuotojai teigiamai vertina Lietuvos ūkio plėtros perspektyvas. O paskutiniaisiais metais matomas nedidelis tiesioginių investicijų Lietuvoje padidėjimas, tai galėjo lemti tai, kad Lietuvos ekonomikoje buvo pastebimas perkaitinimas, nes iki šiol Lietuvos ekonomika didėjo ganėtinai sparčiai, kas ir privedė prie perkaitinimo.

Tiesioginės investicijos užsienyje irgi keitėsi permainingai, tačiau vis tik per visą nagrinėjamą laikotarpį galima pastebėti augimo tendenciją. Nors 2006 metais palyginus su 2005 tiesioginės investicijos užsienyje 16,4 procento sumažėjo, bet jau 2007 metais investicijos užsienyje padidėjo beveik dvigubai – 88,07 procento, t.y. nuo 801,58 mln. litų 2006 metais iki 1507,50 mln. litų 2007 metais. Didžiausią dalį sudarė akcinis kapitalas.

Remiantis statistikos departamento duomenimis, 2008 metų pradžioje didžiausią Lietuvos tiesioginių investicijų dalis nusėdo tokiose šalyse kaip Latvija, Lenkija, Ukraina, Estija, Jungtinė Karalystė. Daugiausia buvo investuojama į nekilnojamąjį turtą, nuomą, apdirbamąją gamybą, finansinį tarpininkavimą. Tai patvirtinantys duomenys parodyti lentelėje.

2 lentelė. Lietuvos tiesioginės investicijos užsienyje pagal šalis investuotojas [9]

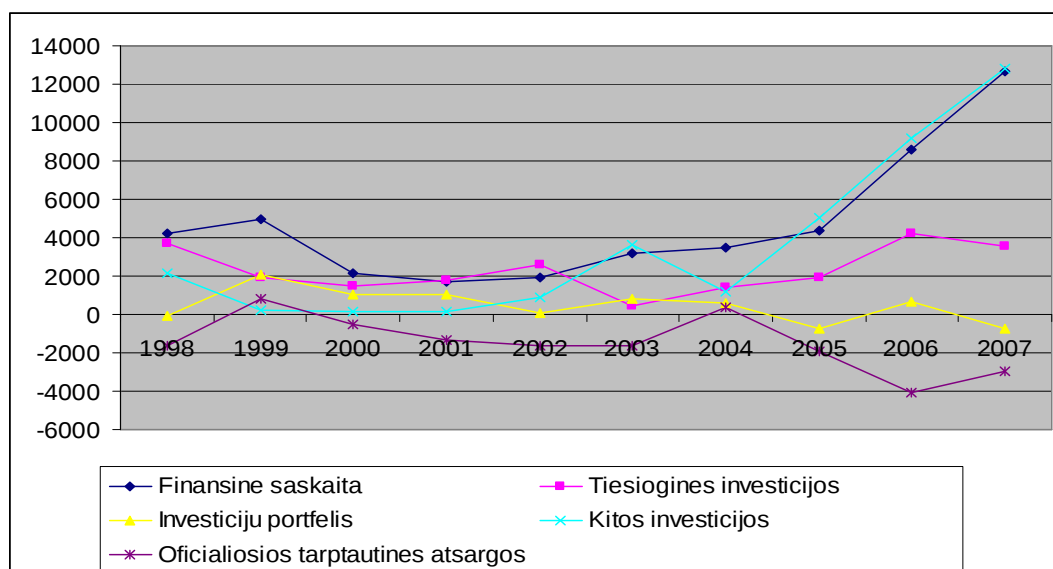
Valstybė	Latvija	Lenkija	Ukraina	Estija	Jungtinė Karalystė
Ties. užsienio invest, tūkst. litų	1083420	381350	378810	260970	260970

Lietuvoje 2008 metais daugiausia tiesioginių investicijų turi Lenkija, Danija, Švedija, Rusija, Vokietija. Daugiausia investuojama į apdirbamąją pramonę, rafinuotų naftos produktų ir chemijos gaminių gamybą, finansinį tarpininkavimą. Tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui 2008 metų pradžioje buvo 10 279 litų. Tai parodoma lentelėje.

3 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos metų pradžioje pagal šalis investuotojas. [9]

Valstybė	Lenkija	Danija	Švedija	Rusija	Vokietija
Ties. užsienio invest. tūkst. litų	6240490	4450850	4035970	3336550	2958970

2007 metais investicijų portfelio įplaukos sudarė 1397,67 mln. litų. Įplaukos, gautos už Vyriausybės išplatintas obligacijas sudarė 1844,43 mln. litų. Palyginus su 2006 metais investicinio portfelio išsipareigojimai sumažėjo 948,85mln. litų, t.y. 40,43 procento. Per visą nagrinėjamą laikotarpį tik pirmais metais išsipareigojimai buvo su minuso ženklu. Kitais metais buvo žymus išsipareigojimų padidėjimas, tačiau vėliau ir vėl buvo kritimas, ir nuo 2003 metų prasidėjo investicijų portfelio didėjimas, tik paskutiniaisiais metais jis sumažėjo.

5 pav. Finansinės sąskaitos straipsnių būklė.

Užsienio turtas per visą nagrinėjamą laikotarpį keitėsi netendencingai, tai didėjo tai mažėjo, bet paskutiniaisiais metais, kaip ir įsipareigojimai, užsienio turtas – sumažėjo apie 29,03 procento. Oficialiosios atsargos per praėjusius metus padidėjo. Finansinės sąskaitos bei jos staripsnių pokyčiai parodyti sekančiame paveiksle.

3. LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSO SĄSKAITŲ TARPUSAVIO PRIKLAUSOMYBĖ IR ĮTAKA BVP

Išanalizavus statistinę informaciją, matomos Lietuvos mokėjimų balanso tendencijos, kaip keičiasi visos balanso sąskaitos, todėl sekančios darbo dalies tyrimo tikslas yra ištirti kokia yra visų trijų mokėjimų balanso sąskaitų ryšys, bei kaip jos įtakoja BVP.

3.1. LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSO SĄSKAITŲ TARPUSAVIO RYŠYS

Baigiamajame darbe bus atlikti skaičiavimai (remiantis atitinkama literatūra [4]), kurių pagalba nagrinėjama kokia priklausomybė egzistuoja tarp sąskaitų. Taigi, nagrinėjamos reikšmės yra:

- Einamosios sąskaitos duomenys (mln. litų) – X_1
- Kapitalo sąskaitos duomenys (mln. litų) – X_2
- Finansinės sąskaitos duomenys (mln. litų) – X_3

Norint nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp šių sąskaitų atliekama koreliacinė analizė. Skaičiuojamas koreliacijos koeficientas ir įvertinamas to koeficiento reikšmingumas.

Remiantis statistine informacija yra gauti statistiniai duomenys, kurie pateikti X lentelėje.

4 lentelė. Statistiniai duomenys

Metai	Einamoji sąskaita (X_1)	Kapitalo sąskaita (X_2)	Finansinė sąskaita (X_3)
1994	-359,72	51,20	492,16
1995	-2457,46	-155,99	1702,89
1996	-2890,32	22,00	3150,73
1997	-3925,41	16,46	3144,17
1998	-5192,48	-6,86	4192,54
1999	-4776,30	-13,16	4980,00
2000	-2699,59	8,59	2182,15
2001	-2294,96	5,53	1674,28
2002	-2670,59	203,79	1903,77
2003	-3854,00	204,97	3158,24
2004	-4811,73	786,97	3512,46
2005	-5114,93	923,03	4338,29
2006	-8808,87	963,55	8626,28
2007	-14325,43	1725,86	12697,11

Šaltinis: sudaryta, remiantis Lietuvos statistikos departamento [9]

Norint įvertinti dviejų kintamųjų tiesinę priklausomybę, t.y. ar dydžiai yra tarpusavyje priklausomi, naudojamas koreliacijos koeficientas, kuris yra apskaičiuotas žemiau.

5 lentelė. Lietuvos mokėjimų balanso tarpusavio priklausomybė

	Tarp X_1 ir X_2	Tarp X_1 ir X_3	Tarp X_2 ir X_3
koreliacijos koeficientas r	-0,86522323	-0,98990151	0,840370599

Jo kitimo ribos $-1 \leq r \leq 1$. Kuo r arčiau 1 ar -1 tuo ryšys stipresnis. Jei $r > 0$, tai regresijos funkcija didėja (didėjant vienam veiksnui, didėja ir kitas); jei $r < 0$ regresijos funkcija mažėja (didėjant vienam veiksnui, kitas mažėja). Todėl galima daryti išvadą, kad priklausomybė egzistuoja ir ganėtinai stipri tarp visų nagrinėjamų veiksnių. Stipriausia priklausomybė egzistuoja tarp einamosios ir finansinės sąskaitų, tačiau regresijos funkcija yra mažėjanti, t.y. didėjant einamosios sąskaitos deficitui, mažėja finansinės sąskaitos deficitas, arba šiuo konkrečiu atveju didėja finansinės sąskaitos perteklius. Tačiau galutinę išvadą apie priklausomybę tarp šių veiksnių ir jos stiprumą galima daryti tik atlikus tolesnius skaičiavimus.

Sprendimą dėl koreliacijos koeficiento dydžio reikšmingumo priimama naudojant imties statistiką t_{stat} , kuri skaičiuojama pagal formulę:

$$t_{stat} = r \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}}$$

Ši reikšmė yra lyginama ją su lenteline kritine reikšme t_{kr} , kuri skaičiuojama funkcijos TINV pagalba Excelyje arba iš Studento pasiskirstymo lentelės prie pasirinkto reikšmingumo lygmens α ($\alpha=0,05$) ir laisvės laipsnių skaičiaus. ($k=14-2=12$)

Apskaičiavus su TINV pagalba ir gavau: $t_{0,05,12}^{kr} = 2,178812827$

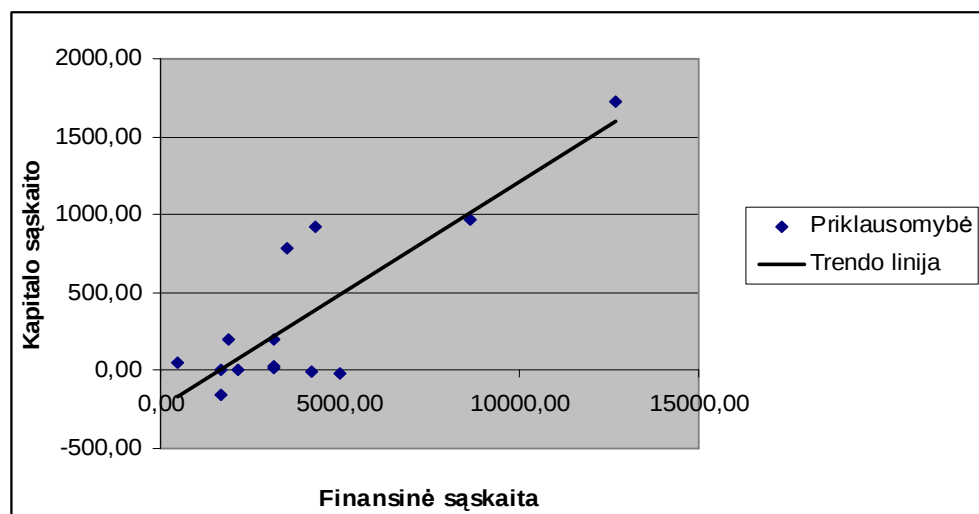
T_{stat} lyginama yra modulyje, kadangi koreliacijos koeficientas gali būti neigiamas, dėl to imties statistika bus neigiama ir koreliacijos koeficientas bus nereikšmingas daugely atveju.

Lyginimas pateikiamas 6 lentelėje.

6 lentelė. t_{stat} ir t_{kr} reikšmių palyginimas

	Tarp X_1 ir X_2	Tarp X_1 ir X_3	Tarp X_2 ir X_3
t_{stat}	-5,97786	-22,9564	5,370966
t_{kr}	2,178812827	2,178812827	2,178812827
Palyginimas	$ t_{\text{stat}1} > t_{\text{kr}}$	$ t_{\text{stat}2} > t_{\text{kr}}$	$t_{\text{stat}3} > t_{\text{kr}}$
Išvada	r reikšmingas	r reikšmingas	r reikšmingas

Palyginus reikšmes, matyti, kad apskaičiuoti koreliacijos koeficientai yra reikšmingi, todėl dabar jau galima teigti, kad egzistuojantys ryšiai tarp sąskaitų yra stiprūs. Tarp kapitalo ir finansinės sąskaitos egzistuoja ryšys ir ganėtinai stiprus, o priklausomybė tarp šių duomenų yra tiesiogiai proporcinga. Kitais dvejais atvejais priklausomybė yra atvirkštinė. Priklausomybę tarp kapitalo ir finansinės sąskaitų galima pavaizduoti grafiškai.

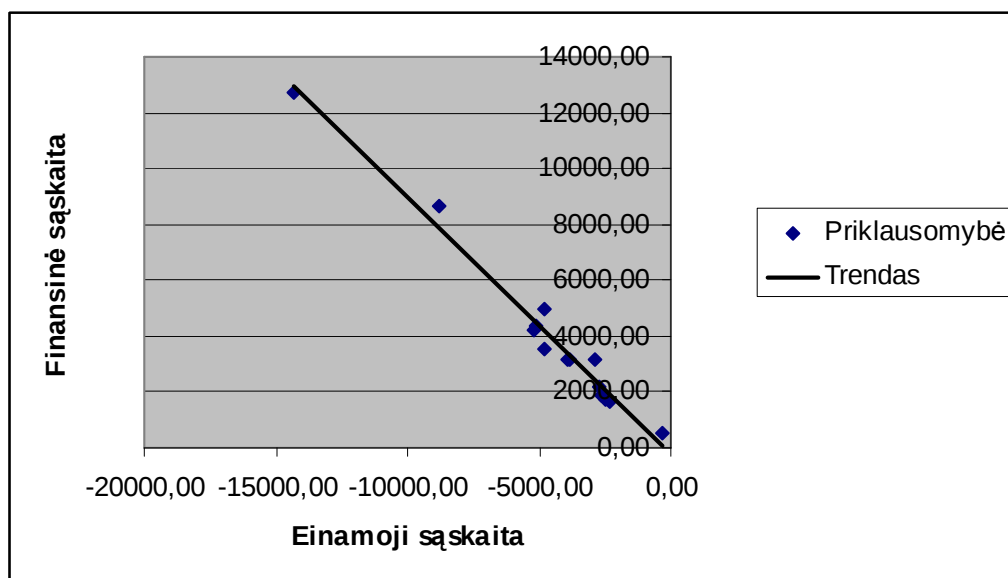

6 pav. Kapitalo sąskaitos priklausomybė nuo finansinės sąskaitos

Iš 4 paveikslo gerai matosi priklausomybė, kad didėjant kapitalo sąskaitai, didės ir finansinė sąskaita. Iš trendo linijos padėties galima pamatyti, kad pokyčiai šiose sąskaitose vyksta proporcingai.

Determinacijos koeficientas ($D=R^2$) parodo, kaip gerai pasirinktas modelis aprašo duomenis. Determinacijos koeficientas gali įgauti reikšmes: $0 \leq R^2 \leq 1$. Kuo R^2 yra arčiau 1, tuo pasirinktas modelis geriau aprašo duomenis, t.y. tuo ryšys stipresnis. Šiuo atveju $D=0,71$, kas dar kartą patvirtina, kad tarp šitų nagrinėjamų dydžių egzistuoja ganėtinai stiprus ryšys.

Grafiškai pavaizduota taip pat priklausomybė tarp einamosios ir finansinės sąskaitų, nes didėjant finansinės sąskaitos balanso pertekliui, didėja einamosios sąskaitos deficitas. Panaši yra kapitalo bei einamosios sąskaitos priklausomybė, nes kaip buvo minėta kapitalo ir finansų sąskaitų pokyčiai yra proporcingi.

7 pav. Einamosios sąskaitos priklausomybė nuo finansinės sąskaitos

Apskaičiavus ir išanalizavus ryšį tarp Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso sąskaitų, galima padaryti **išvadą**, kad stipriausias ryšys yra tarp einamosios ir finansinės sąskaitų, nors jis yra atvirkščiai proporcingas. t.y. augant einamosios sąskaitos deficitui, auga finansinės sąskaitos perteklius. Panašus ryšys yra tarp einamosios ir kapitalo sąskaitų. O kapitalo ir finansinės sąskaitų ryšys yra tiesiogiai proporcingas, augant vienai sąskaitai, auga ir kita.

3.2. BVP RYŠYS SU LIETUVOS MOKĖJIMŲ BALANSU

Sekančios magistrinio darbo dalies tikslas - paskaičiuoti kokį ryšį turi BVP (bendras vidaus produktas) su tomis trimis nacionalinio balanso sąskaitomis, be to išsiaiškinti šios priklausomybės ryšio stiprumą. Skaičiuojama analogiškai, kaip buvo skaičiuota aukščiau trijų mokėjimų balanso sąskaitų tarpusavio priklausomybė.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – bendrosios pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksnių gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje. Kitaip, BVP – pajamos, gautos šalies viduje (kai neapskaitomas ekonominių užsienio ryšių saldas). Iš esmės, bendrasis vidaus produktas artimas bendrajam nacionaliniam produktui.

Bendrasis nacionalinis produktas (BNP) – visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalies piliečių per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus) rinkos kainų suma; tai konkrečios šalies piliečių gautos pajamos.

Realusis BVP (RBVP) – visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus), suma, apskaičiuota bazinių metų (sugretinamosiomis) kainomis.

Nominalusis BVP (NBVP) – visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus) suma, apskaičiuota faktiškoms kainomis.

Baigiamajame darbe bus atlikti skaičiavimai kurių pagalba bus nagrinėjami trys mokėjimų balanso sąskaitos, norint išsiaiškinti, kurios iš jų turi didžiausią įtaką BVP, tenkantis vienam gyventojui litais. Ši reikšmė žymima Y_1 . Kitos reikšmės:

- Einamoji sąskaita (mln.litų) – X_1
- Kapitalo sąskaita (mln.litų) – X_2
- Finansinė sąskaita (mln.litų) – X_3

Norint nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp Y_1 ir X_1 , X_2 , X_3 , skaičiuojamas koreliacijos koeficientas ir įvertinamas to koeficiento reikšmingumas. ,

Remiantis statistine informacija yra gauti statistiniai duomenys, kurie pateikti 5 lentelėje.

6 lentelė. Statistiniai duomenys

Metai	Y	X1	X2	X3
1994	4622,20	-359,72	51,20	492,16
1995	7152,30	-2457,46	-155,99	1702,89
1996	9090,30	-2890,32	22,00	3150,73
1997	11187,80	-3925,41	16,46	3144,17
1998	12593,60	-5192,48	-6,86	4192,54
1999	12390,50	-4776,30	-13,16	4980,00
2000	13069,50	-2699,59	8,59	2182,15
2001	13970,90	-2294,96	5,53	1674,28
2002	15009,70	-2670,59	203,79	1903,77
2003	16489,90	-3854,00	204,97	3158,24
2004	18249,50	-4811,73	786,97	3512,46
2005	21105,50	-5114,93	923,03	4338,29
2006	24393,20	-8808,87	963,55	8626,28
2007	29073,00	-14325,43	1725,86	12697,11

Šaltinis: sudaryta, remiantis Lietuvos statistikos departamento [9]

Norint įvertinti reikšmių tarpusavio priklausomybę, naudojamas koreliacijos koeficientas, kuris yra apskaičiuotas žemiau.

7 lentelė. BVP priklausomybė nuo analizuojamų veiksnių

	X ₁	X ₂	X ₃
koreliacijos koeficientas r	-0,87005019	0,90969516	0,8415219

Jo kitimo ribos $-1 \leq r \leq 1$. Kuo r arčiau 1 ar -1 tuo ryšys stipresnis. Jei $r > 0$, tai regresijos funkcija didėja (didėjant x , didėja ir y); jei $r < 0$ regresijos funkcija mažėja (didėjant x , y mažėja). Apskaičiavus koreliacijos koeficientus r , galima daryti išvadą, kad BVP labiausiai priklauso nuo kapitalo sąskaitos. Tačiau ganėtinai stiprus ryšys egzistuoja su visomis balanso sąskaitomis. Egzistuoja atvirkštinė priklausomybė tarp BVP ir einamosios sąskaitos. Tačiau galutinę išvadą apie priklausomybę galima daryti tik apskaičiavus koreliacijos koeficiento dydžio reikšmingumą.

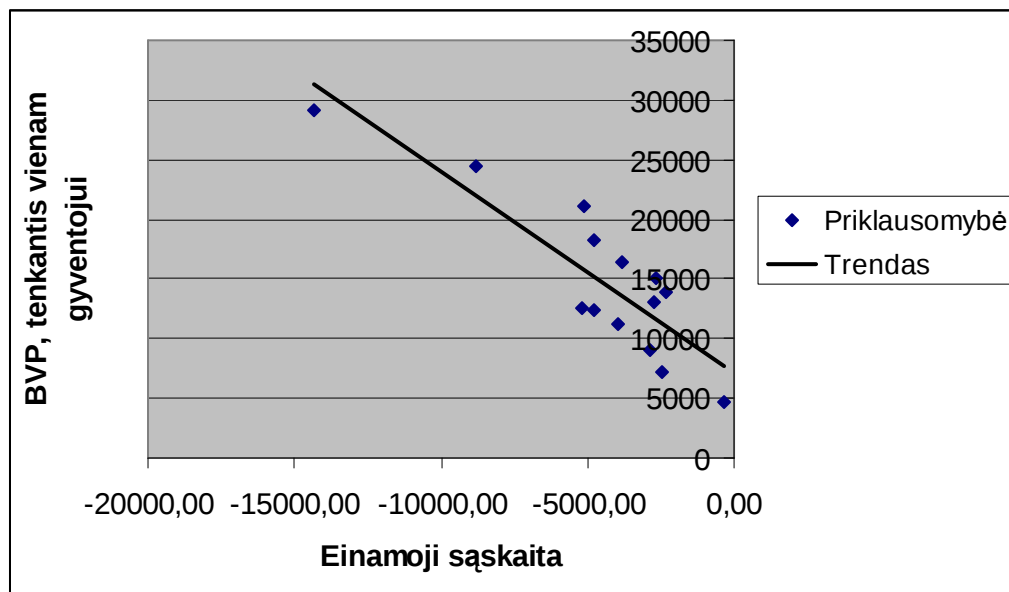
Tai atliekama lyginant imties statistiką t_{stat} ir lentelinę kritinę reikšmę t_{kr} . Lyginimas pateikiamas 8 lentelėje.

8 lentelė. t_{stat} ir t_{kr} reikšmių palyginimas

	X_1	X_2	X_3
t_{stat}	-6,113930047	7,588378109	5,396137166
t_{kr}	2,178812827	2,178812827	2,178812827
Lyginimas	$ t_{\text{stat}1} > t_{\text{lent}}$	$t_{\text{stat}2} > t_{\text{lent}}$	$t_{\text{stat}3} > t_{\text{lent}}$
Išvada	r reikšmingas	r reikšmingas	r reikšmingas

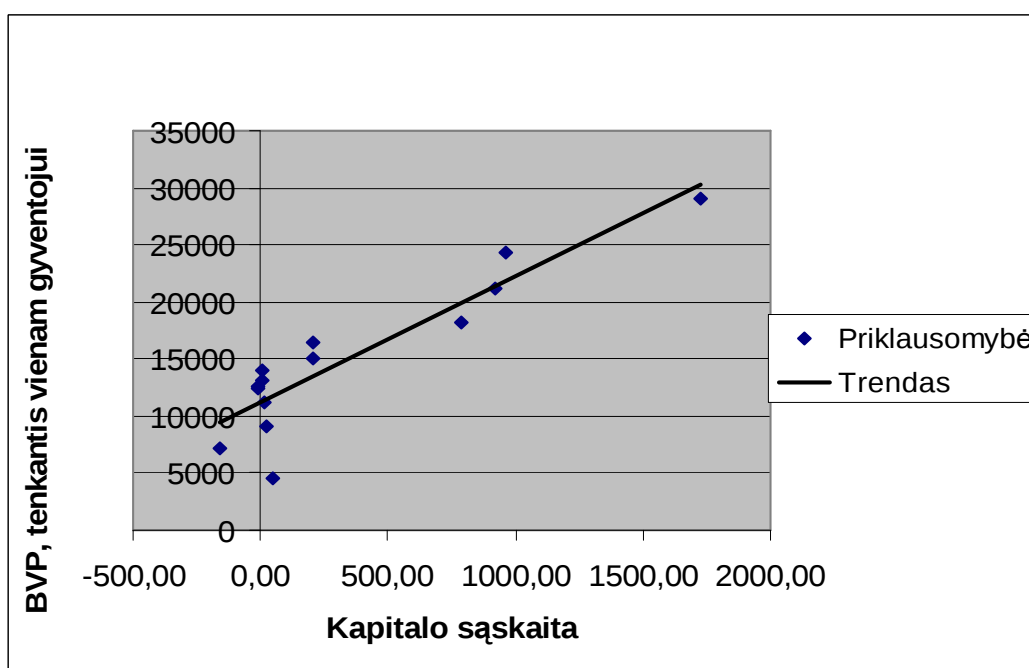
Palyginus reikšmes matyti, kad apskaičiuoti koreliacijos koeficientai yra reikšmingi, todėl galima teigti, kad egzistuoja stiprus ryšys tarp BVP ir einamosios, kapitalo bei finansinės sąskaitų, tiesa pirmuoju atveju, priklausomybė yra atvirkščiai proporcinga.

Remiantis 7 ir 8 lentelėje pateiktais skaičiavimais, galima priklausomybę pavaizduoti grafiškai.

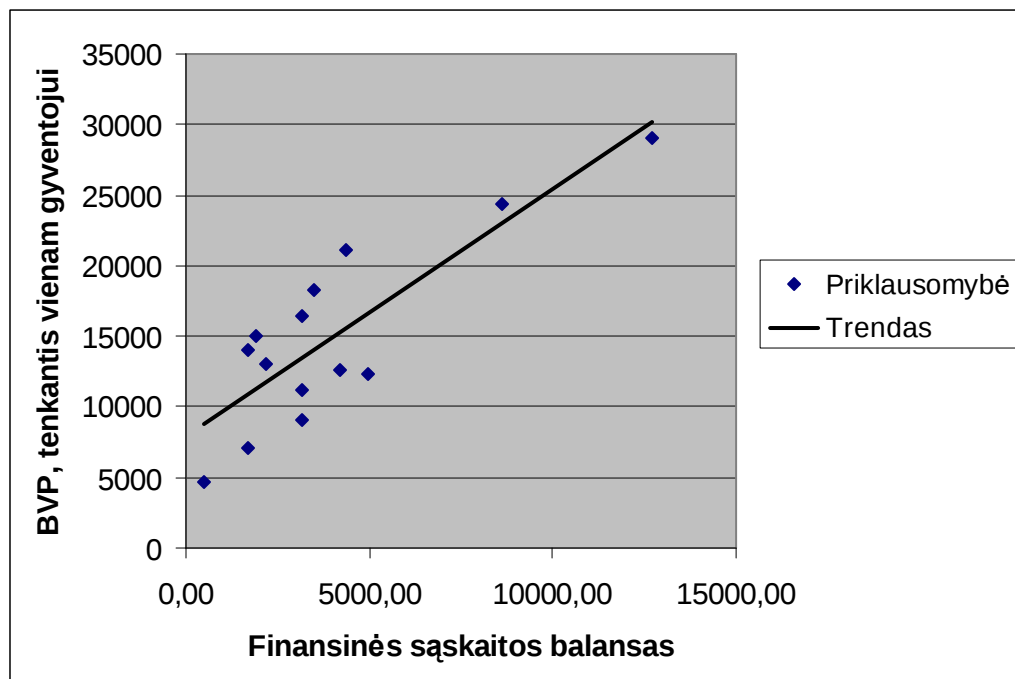
8 pav. BVP priklausomybė nuo einamosios sąskaitos

Iš 6 paveikslą gerai matosi priklausomybė, didėjant BVP didėja einamosios sąskaitos deficitai. Kuo determinacijos koeficientas R^2 yra arčiau 1, tuo pasirinktas modelis geriau aprašo duomenis, t.y. tuo ryšys stipresnis. Šiuo atveju pasitvirtina aukščiau atlikti skaičiavimai ir dar kartą pasitvirtina, kad tarp šitų nagrinėjamų dydžių egzistuoja ganėtinai stiprus ryšys.

9 pav. BVP priklausomybė nuo kapitalo sąskaitos

7 paveiksle matyti, kad BVP taip pat priklauso kapitalo sąskaitos. Determinacijos koeficientas rodo, kad tas ryšys yra stipresnis nei aukščiau nagrinėtu atveju. Be to, šiuo atveju, ir koreliacijos koeficientas rodė, kad ryšys yra stipriausias būtent su šia sąskaita.

10 pav. BVP priklausomybė nuo finansinės sąskaitos

8 paveiksle pavaizduota priklausomybė tarp BVP ir kapitalo sąskaitos. Determinacijos koeficientas R^2 parodo, kad ryšys yra stiprus, bet palyginus su kitomis priklausomybėmis, jis yra silpniausias.

Apskaičiavus ir išanalizavus ryšį tarp BVP ir nagrinėtų Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso sąskaitų galima padaryti išvadą, kad didžiausią įtaką BVP turi kapitalo sąskaita, tarp šių dydžių yra stipriausias tiesioginis ryšys. Ganėtinai stiprus ryšys egzistuoja ir su kitomis sąskaitomis. Įtakos BVP turi einamoji sąskaita, tiesa, ta priklausomybė yra atvirkštinė.

Apibendrinant atliktą analizę galima teigti, kad BVP augs labai nežymiai arba iš viso neaugs, todėl ir einamosios sąskaitos deficitas turėtų arba augti nežymiai arba išvis neaugti. Tolesnėje darbo dalyje bus atliktas mokėjimų balanso sąskaitų prognozavimas, kurį atlikus bus matyti variantai, kaip gali keistis sąskaitų dydžiai.

4. PROGNOZAVIMAS

Prognozavimas – tai veiklos planavimas ateičiai. Magistriniame darbe atliekama prognozė slenkančio vidurkio ir eksponentinio išlyginimo metodais. Tam apskaičiuojamos vidutinės kvadratinės paklaidos (MSE). *Vidutinė kvadratinė paklaida - tai dažniausiai naudojamas prognozavimo tikslumo matas.*

4.1. PROGNOZAVIMAS SLENKANČIO VIDURKIO METODU

Slenkančio vidurkio metodas taikomas laiko eilutėms (sutvarkyti praetis duomenys, kitaip tariant, tai einančių vienas po kito per tam tikrą laiką stebėjimų seka), neturinčioms nei ryškaus trendo, nei ciklinės ar sezoninės komponentės. Todėl reikėtų išlyginti nereguliariąją laiko eilutės komponentę, naudojant kurio nors vidurkio skaičiavimo procesą.

Slenkančio vidurkio (moving average) metodo esmė yra laiko eilutės paskutiniųjų n reiškinių vidurkio skaičiavimas. Šis vidurkis yra naudojamas kaip prognozė naujam eiliniams laikotarpiui. Slenkantis vidurkis skaičiuojamas taip:

$$\text{Slenkantis vidurkis} = \frac{n \text{ paskutiniųjų reikšmių suma}}{n}$$

Terminas „slenkantis vidurkis“ pagrįstas tuo, jog, sužinojus naują laiko eilutės reišmę, ji pakeičia seniausiąją reišmę formulėje ir skaičiuojamas naujas vidurkis. Vidurkis keičiasi, slenka, kai tik tampa žinomos naujų stebėjimų reikšmės. Duomenys prognozavimui pateikti lentelėje.

9 lentelė. Prognozavimo slenkančio vidurkio metodu duomenys

Metai	reikšmė	prognozė n=2	paklaida	paklaidos kvadratas	prognozė n=3	paklaida	paklaidos kvadratas
1993	-362,84						
1994	-359,72						
1995	-2457,46	-361,28	-2096,18	4393970,59			
1996	-2890,32	-1408,59	-1481,73	2195523,79	-1060,01	-1830,31	3350046,90
1997	-3925,41	-2673,89	-1251,52	1566302,31	-1902,50	-2022,91	4092164,87
1998	-5192,48	-3407,87	-1784,62	3184850,70	-3091,06	-2101,42	4415952,01
1999	-4776,30	-4558,95	-217,36	47243,20	-4002,74	-773,56	598400,23
2000	-2699,59	-4984,39	2284,80	5220311,04	-4631,40	1931,81	3731877,00
2001	-2294,96	-3737,95	1442,99	2082205,71	-4222,79	1927,83	3716528,51
2002	-2670,59	-2497,28	-173,32	30038,09	-3256,95	586,36	343818,05
2003	-3854,00	-2482,78	-1371,23	1880258,00	-2555,05	-1298,95	1687279,76
2004	-4811,73	-3262,30	-1549,44	2400748,82	-2939,85	-1871,88	3503934,73
2005	-5114,93	-4332,87	-782,07	611625,66	-3778,77	-1336,16	1785314,64
2006	-8808,87	-4963,33	-3845,54	14788177,89	-4593,55	-4215,32	17768894,60
2007	-14325,43	-6961,90	-7363,53	54221574,06	-6245,18	-8080,25	65290493,93
2008		-11567,15			-9416,41		
Suma			-18188,73	92622829,87		-19084,77	110284705,23
MSE				7124833,07			9190392,10

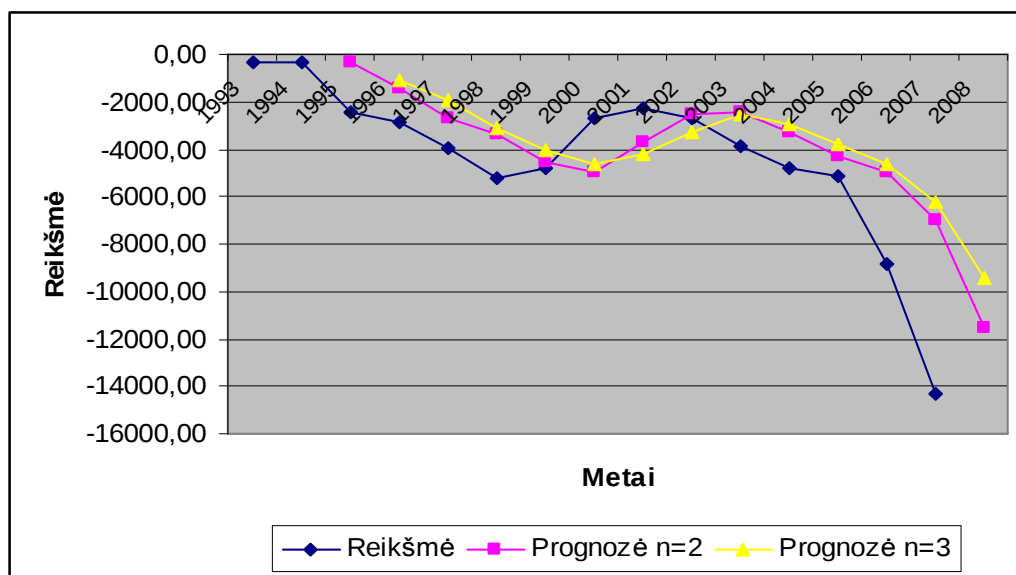
Prognozavimo tikslumui išmatuoti naudojamas stulpelis, kur yra paklaida ir paklaidos kvadratas. Dalis paklaidų yra neigiamos, dalis teigiamos, todėl norint gauti paklaidą reikia naudoti paklaidų kvadratus. Galima paklaidų kvadratų vidurkį paskaičiuoti formule. Reikia paskaičiuoti jų sumą ir padalinti iš reikšmių skaičiaus, tada gaunama:

$$\text{Paklaidų kvadratų vidurkis (kai } n=2) = \frac{92622829.87}{13} = 7124833.07$$

$$\text{Paklaidų kvadratų vidurkis (kai } n=3) = \frac{110284705.23}{12} = 9190392.10$$

Šis vidurkis dažnai vadinamas vidutine kvadratine paklaida (mean squared error arba MSE). Kaip jau buvo minėta, ji dažniausiai *naudojama kaip prognozavimo tikslumo matas*.

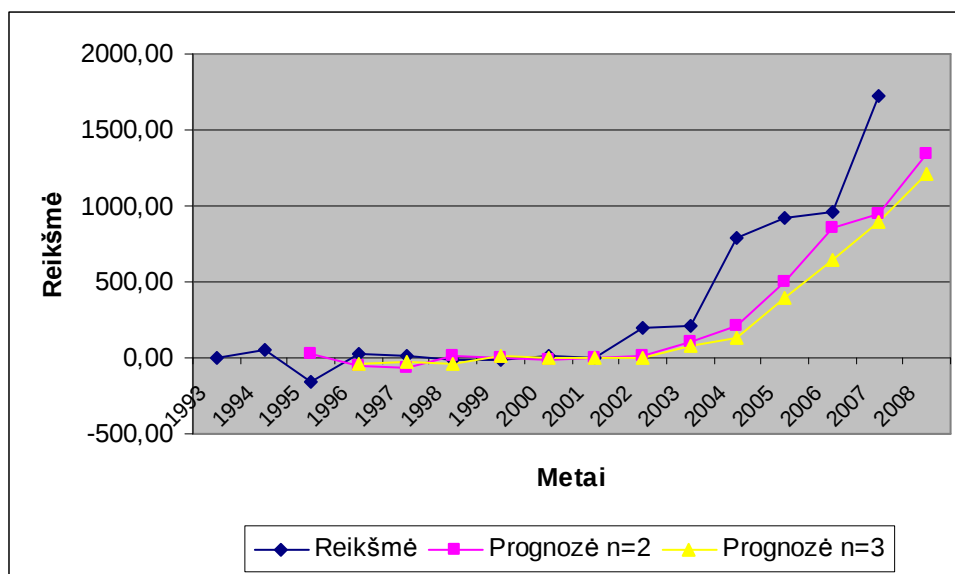
Atlikus prognozę šiuo metodu, galima padaryti išvadą, kad prognozės tikslumas priklauso nuo n . Aš pasirinkau, kad $n=2$ ir $n=3$, taigi prognozė tikslesnė, kai $n=2$, nes tada paklaida mažesnė.

11 pav. Lietuvos mokėjimų balanso einamosios sąskaitos prognozės

Taigi, iš grafiko matyti, kad 2008 metais balanso deficitas turėtų mažėti, ir pagal atliktą prognozę turėtų būti -11567,15 mln. litų.

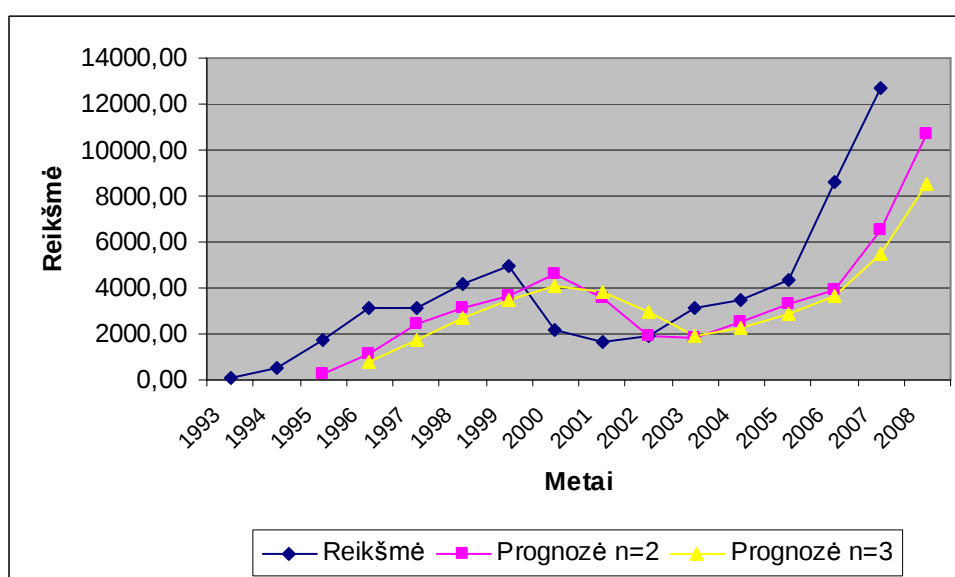
Tokiu pat būdu buvo apskaičiuotos kapitalo ir finansinės sąskaitų perspektyvos. Lentelės yra pateiktos prieduose, o pačiame magistriniame darbe pateikti tik grafikai iš kurių matyti prognozes.

12 pav. Lietuvos mokėjimų balanso kapitalo sąskaitos prognozės

Taigi, apskaičiavus paklaidas, galima padaryti išvadą, kad skaičiuojant kapitalo sąskaitos prognozes, tikslesnė prognozė yra kai $n=2$, nes vidutinė kvadratinė paklaida yra mažesnė. Ir šiuo atveju 2008 kapitalo sąskaitos perteklius turėtų būti mažesnis nei 2007 metais, o būtent 1344,71 mln. litų.

Prognozuojant finansinės sąskaitos perspektyvas, buvo sudaryta lentelė (pateikta priede), kuria remiantis nubrėžtas 13 paveikslas.

13 pav. Lietuvos mokėjimų balanso finansų sąskaitos prognozavimas

Apskaičiavus finansinės sąskaitos prognozės paklaidas, galima padaryti išvadą, tikslesnė prognozė yra $n=2$, nes vidutine kvadratine paklaida yra mažesnė. 2008 finansų sąskaitos perteklius turėtų būti mažesnis nei 2007 metais, o būtent apie 10661,70 mln. litų.

4.2. PROGNOZAVIMAS EKSPONENTINIO IŠLYGINIMO METODU

Eksponentinis išlyginimas tai toks prognozavimo metodas, kai prognozei naudojamas svertinis visų laiko eilutės reikšmių vidurkis. Eksponentinio išlyginimo modelis yra toks:

$$F_{t+1} = \alpha Y_t + (1 - \alpha) F_t;$$

F_{t+1} - laiko eilutės prognozė laikotarpiui $t + 1$,

Y_t - aktuali laiko eilutės reikšmė laikotarpyje t ,

F_t - laiko eilutės prognozė laikotarpiui t ,

α - išlyginimo konstanta ($0 < \alpha < 1$)

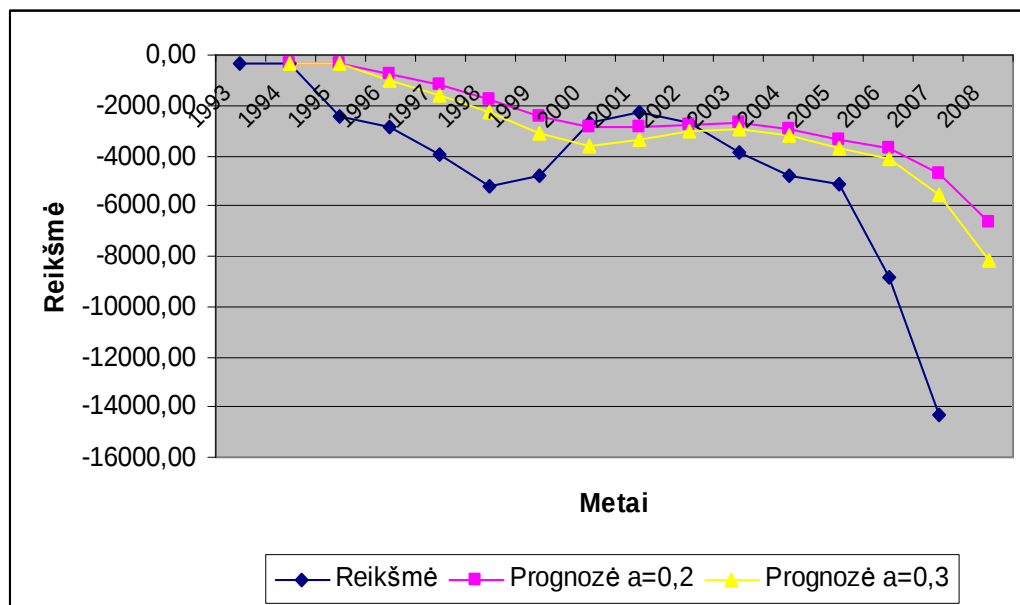
Žemiau pateiktoje lentelėje yra duomenys, kuriais remiantis skaičiuojama vidutinė kvadratinė paklaida ir prognozuojamos reikšmės metus į priekį.

10 Lentelė. Einamosios sąskaitos statistiniai duomenys prognozavimui

Metai	Reikšmė	Prognozė $\alpha=0,2$	Paklaida	Paklaidos kvadratas	Prognozė $\alpha=0,3$	Paklaida	Paklaidos kvadratas
1993	-362,84						
1994	-359,72	-362,84	3,12	9,7344	-362,84	3,12	9,7344
1995	-2457,46	-362,216	-2095,244	4390047,42	-361,904	-2095,556	4391354,949
1996	-2890,32	-781,2648	-2109,0552	4448113,837	-990,5708	-1899,7492	3609047,023
1997	-3925,41	-1203,07584	-2722,33416	7411103,279	-1560,49556	-2364,91444	5592820,309
1998	-5192,48	-1747,542672	-3444,937328	11867593,19	-2269,969892	-2922,51011	8541065,331
1999	-4776,30	-2436,530138	-2339,769862	5474523,009	-3146,722924	-1629,57708	2655521,445
2000	-2699,59	-2904,48411	204,8941101	41981,59635	-3635,596047	936,0060471	876107,3202
2001	-2294,96	-2863,505288	568,5452881	323243,7446	-3354,794233	1059,834233	1123248,601
2002	-2670,59	-2749,79623	79,20623045	6273,626942	-3036,843963	366,2539631	134141,9655
2003	-3854,00	-2733,954984	-1120,045016	1254500,837	-2926,967774	-927,032226	859388,7478
2004	-4811,73	-2957,963987	-1853,766013	3436448,429	-3205,077442	-1606,65256	2581332,442
2005	-5114,93	-3328,71719	-1786,21281	3190556,203	-3687,073209	-1427,85679	2038775,015
2006	-8808,87	-3685,959752	-5122,910248	26244209,41	-4115,430247	-4693,43975	22028376,72
2007	-14325,43	-4710,541802	-9614,888198	92446075,07	-5523,462173	-8801,96783	77474637,64
2008		-6633,519441			-8164,052521		
Suma				160534679,4			131905827,2
MSE				11466762,81			9421844,803

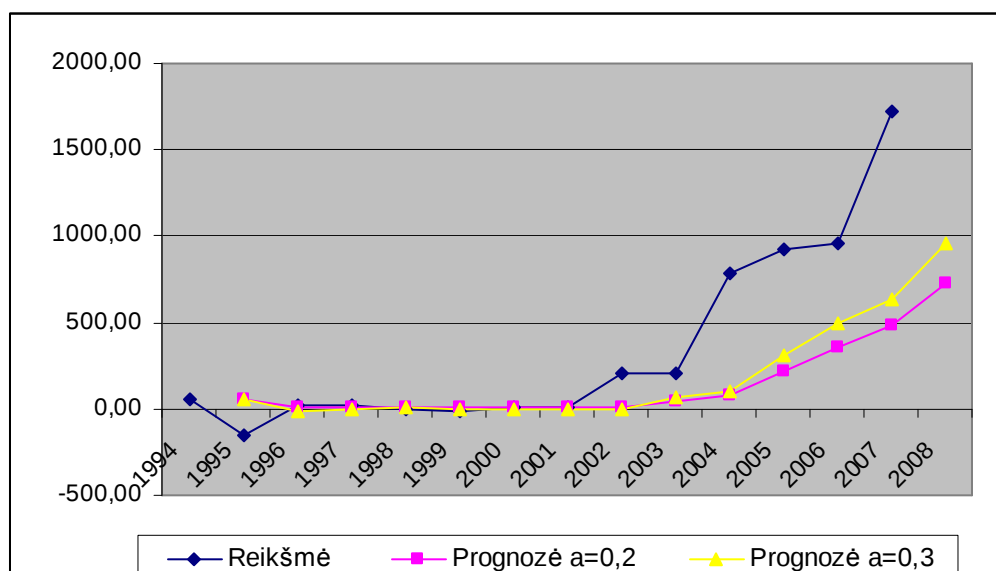
Taigi, atliekant prognozę eksponentinio išlyginimo metodu, prognozės tikslumas priklauso nuo išlyginimo konstantos (α) pasirinkimo. Šiuo atveju paklaida mažesnė kai išlyginimo konstanta $\alpha=0,3$. Taigi, skaičiuojant eksponentinio išlyginimo metodu einamosios sąskaitos deficitą turėtų būti apie 8164 mln. litų.

Grafiškai pavaizduotas prognozavimas sekančiame paveiksle.

14 pav. Einamosios sąskaitos prognozė eksponentinio išlyginimo metodu

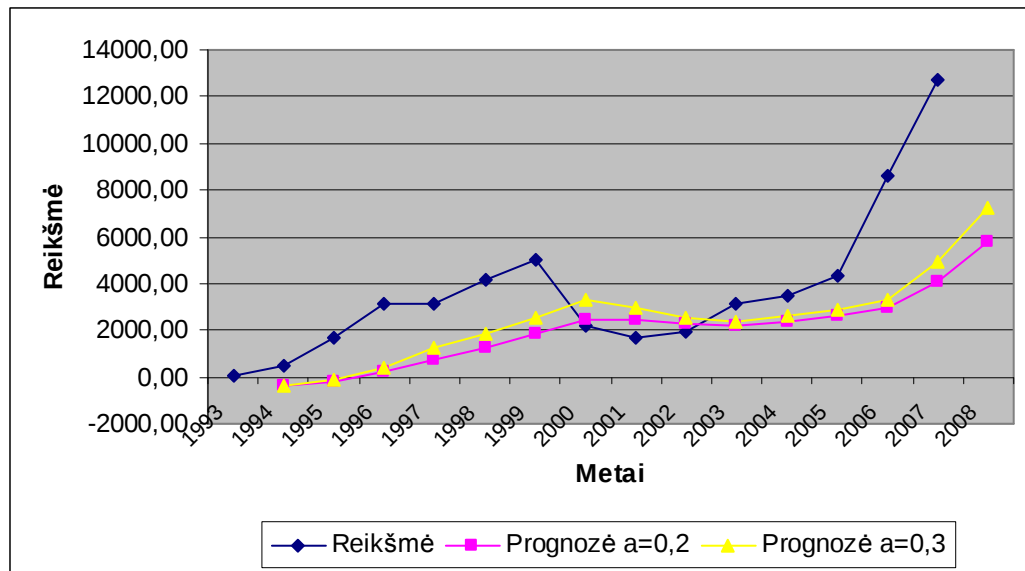
Eksponentinio išlyginimo metodu buvo apskaičiuotos kapitalo ir finansinės sąskaitų perspektyvos. Lentelės yra pateiktos prieduose, o pačiame magistriniame darbe pateikti tik grafikai, iš kurių matyti prognozes.

15 pav. Kapitalo sąskaitos prognozė eksponentiniu išlyginimo metodu

Atliekant prognozę eksponentinio išlyginimo metodu, prognozės tikslumas priklauso nuo išlyginimo konstantos (α) pasirinkimo. Prognozuojant kapitalo sąskaitą paklaida mažesnė kai išlyginimo konstanta $\alpha=0,3$. Šiuo atveju kapitalo sąskaitos perteklius apie 962,02 mln. litų.

Prognozuojant finansinę sąskaitą paklaida mažesnė kai išlyginimo konstanta $\alpha=0,3$. Šiuo atveju finansinės sąskaitos perteklius bus apie 7247,59 mln. litų..

16 pav. Finansų sąskaitos prognozė eksponentiniu išlyginimo metodu

Išvada: atlikus prognozę slenkančio vidurkio ir eksponentinio išlyginimo metodais, galima padaryti išvadas:

- prognozuojant einamosios sąskaitos perspektyvas, galima teigti, kad prognozė tiksliausia, kai prognozuojama slenkančio vidurkio metodu ir kai $n=2$, nes tada vidutinė kvadratinė paklaida yra mažiausia, o tai reiškia, kad prognozavimo tikslumas yra didesnis.
- prognozuojant kapitalo sąskaitos duomenis, paaiškėja, kad prognozė tiksliausia, kai prognozuojama eksponentinio išlyginimo metodu ir kai $\alpha=0,3$, nes būtent šiuo atveju paklaida yra mažiausia.
- galiausiai prognozuojant finansinės sąskaitos pokyčius, išaiškėja, kad prognozė tiksliausia, kai prognozuojama slenkančio vidurkio metodu ir kai $n=2$.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Remiantis išanalizuota literatūra ir straipsniais, galima teigti, kad mokėjimo balanso, kaip beje ir einamosios sąskaitos deficitas ne visada reiškia šalies silpnumą ar stiprumą. Kartais einamosios sąskaitos deficitas yra gerai, kartais blogai. Egzistuoja situacijos, kai šis deficitas turėtų būti interpretuojamas kaip stiprėjančios ekonomikos ženklas.
2. Iš teorinės medžiagos analizės paaiškėja, kad einamosios sąskaitos deficitą Lietuvoje labiausiai įtakoja neigiamas užsienio prekybos balansas (prekių importas didesnis už eksportą), vartojimo kreditan sąlygų palengvinimas, investicijų, finansuojamų užsienio lėšomis, augimas.
3. Išanalizavus Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso sąskaitas nuo 1998 iki 2007 metų, paaiškėjo, kad atotrūkis tarp einamosios ir finansinės sąskaitų nuo 2001 metų didėja, t.y. einamosios sąskaitos deficitas nuolat didėja, o finansinės sąskaitos perviršis nuolat didėja.
4. Palyginus visus einamosios sąskaitos straipsnius, paaiškėjo, kad prekių balansas nuo 2001 metų buvo deficitinis, o deficitas nuolat didėjantis, kurį lėmė vidaus paklausos palaikomas spartus importo augimas ir laikino poveikio veiksniai žemės ūkio ir naftos perdirbimo sektoriuose bei didėjančios pagrindinių eksporto prekių kainos. Tuo tarpu paslaugų balansas per visą nagrinėjamą laikotarpį yra perteklinis. Didžiausią dalį visų paslaugų vertės sudarė transporto bei turizmo paslaugos. Pajamų ir einamųjų pervedimų balansai buvo atitinkamai deficitinis ir perteklinis, tačiau bendrąjį einamosios sąskaitos deficitą labiausiai vis tik mažina teigiamos įplaukos už paslaugas.
5. Didžiausią įtaką einamajai sąskaitai daro prekių ir paslaugų straipsnis, o ypač prekės. Todėl užsienio prekyba yra svarbus aspektas tiriant einamąją sąskaitą ir jos deficitą. 2007 metais užsienio prekybos apimtis augo šiek tiek lėčiau negu 2006 metais. Labiausiai užsienio prekybos deficitą sumažino maisto produktų prekybos balanso pokyčiai.
6. Išanalizavus kapitalo bei finansines sąskaitas, išaiškėjo, kad abi sąskaitos yra perteklinės. Kapitalo sąskaitai teigiamam balansui įtakos turėjo ES lėšos, skiriamos investiciniams projektams ir valdžios kapitalo pervedimai. Per visą nagrinėjamą laikotarpį didėjo investicijos Lietuvoje, tai įrodo, kad investuotojai teigiamai vertina Lietuvos ūkio plėtros perspektyvas, nors paskutiniaisiais metais tas padidėjimas yra labai mažas, tai galėjo atsitikti dėl to, kad Lietuvos ekonomika yra perkaitinta ir ne tokia patraukli investuotojams.
7. Atlikus koreliacinę analizę, ištirta visų trijų sąskaitų priklausomybė. Paaiškėjo, kad didžiausia priklausomybė yra tarp einamosios ir finansinės sąskaitų, koreliacijos koeficientas yra arti „-1“, tai reiškia, kad priklausomybė yra atvirkščiai proporcinga, t.y. didėjant vienos sąskaitos deficitui, didėja kitos sąskaitos perteklius.

8. Išnagrinėjus BVP ryšį su visomis mokėjimų balanso sąskaitomis, pastebėtas atvirkštinis ryšys su einamąja sąskaita, kas, remiantis teorija patvirtina, jei yra BVP augimas, tai einamosios sąskaitos deficitas nevisada yra neigiamas reiškinys, jis gali sukelti ekonominį augimą.

9. Atlikus prognozę slenkančio vidurkio ir eksponentinio išlyginimo metodais, galima padaryti išvadas: prognozuojant einamosios sąskaitos perspektyvas, galima teigti, kad prognozė tikslingiausia, kai prognozuojama slenkančio vidurkio metodu ir kai $n=2$, nes tada vidutinė kvadratinė paklaida yra mažiausia, o tai reiškia, kad prognozavimo tikslumas yra didesnis. Prognozuojant kapitalo sąskaitos duomenis, paaiškėja, kad prognozė tikslingiausia, kai prognozuojama eksponentinio išlyginimo metodu ir kai $a=0,3$, nes būtent šiuo atveju paklaida yra mažiausia. Galiausiai prognozuojant finansinės sąskaitos pokyčius, išaiškėja, kad prognozė tikslingiausia, kai prognozuojama slenkančio vidurkio metodu ir kai $n=2$.

Apibendrinus baigiamojo darbo medžiagą ir padarius pagrindines išvadas, pateikiami svarbiausi darbo **pasiūlymai**.

1. Mokėjimų balansas skiriasi nuo įmonės balanso. Rinkoje tokia situacija, kad per nustatytą laikotarpį perkantys užsienyje lietuviai nupirktų lygiai už tiek, už kiek kiti lietuviai užsienyje pardavė, kad lietuviai užsienyje investuotų tiek pat, kiek ir užsieniečiai Lietuvoje, apibendrinus – kad į Lietuvą įplauktų tiek pat pinigų, kiek ir išplaukia, yra artima utopijai. Todėl darbo autorė siūlytų valdžiai ne visada taikyti „prievartinius“ instrumentus, nes atviroje rinkoje veikia rinkos reguliavimosi instrumentai, skatinantys pinigų srautus pakeisti kryptį. Tokių priemonių, kaip sąmoningas valiutos kurso įtakojimas, įstatyminis valiutos konvertavimo apribojimas, importo ribojimas muitais, skolinimosi iš užsienio ribojimas, reikėtų imtis išskirtiniais atvejais.

2. Einamosios sąskaitos deficito finansavimas yra atliekamas keliais būdais. 2007 metais apie pusė deficito buvo padengta skolos nedidinančiais srautais. Todėl darbo autorės siūlymas būtų sudaryti lengvesnes sąlygas gauti ES struktūrinių fondų paramą, kas padidintų neatlygintą pervedamą kapitalą. Taip pat skatinti tiesiogines užsienio investicijas, kuriomis irgi finansuojamas einamosios sąskaitos deficitas.

LITERATŪRA

1. Balčiūnas N., Čepulis M., Jurgutytė A., Mulevičiūtė R., Petrauskaitė L., Radėnas T., Virbickas E., Žemlauskaitė I. Mokėjimų balansas: teoriniai pagrindai ir einamosios sąskaitos deficitas. Mokomoji knyga. Vilnius: VU, 2002. 96 psl.
2. Kalanta S. Taikomosios optimizacijos pagrindai. – Vilnius: Technika, 2003. 336p.
3. Kvainauskaitė V. Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai. Kaunas: Technologija, 2003. 108 psl.
4. Pabedinskaitė A. Kiekybiniai sprendimų metodai. – Vilnius: Technika, 2005. 102p.
5. Zaicevas S. Tarptautinė prekyba ir mokėjimų balansas. Vilnius: Technika, 1993. 28 psl.
6. Paul T. McGRATH. Tarptautinės ekonomikos pagrindai. Vilnius: Margi raštai, 1999. 126 psl.
7. Mokėjimo balansas// <http://www.lb.lt/news/pg.dll?f=1&did=2017&lng=LT> [žiūrėta 2008.06.10]
8. Einamosios sąskaitos deficitas, finansavimas// <http://www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2007.pdf> [žiūrėta 2008.08.17]
9. www.stat.gov.lt [žiūrėta 2008.08.17]
10. Prekyba ar teigiamas prekybos// balansas//<http://www.lrinka.lt/leidinys/prekyba-balansas> [žiūrėta 2008.10.09]
11. Šalies mokėjimų balansas kelia nerimą// <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/46e7dc8049deb> [žiūrėta 2008.10.09]
12. Lietuvoje ryškėja nesubalansuoto ekonomikos augimo požymiai// <http://verslas.banga.lt/lt/spaudai.full/48f3ae1cda304> [žiūrėta 2008.10.21]
13. Einamosios sąskaitos deficitas sudarė didesnę dalį BVP// http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studija2007_3klyviene.pdf [žiūrėta 2008.11.01]

Dunovska J. Lietuvos mokėjimų balansas, analizė ir perspektyvos / Regioninės plėtros ekonomikos ir politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas profesorius habil. dr. G. Davulis – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2008. – 51 p.

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjamas Lietuvos nacionalinis mokėjimo balansas, jo struktūra, reguliavimo metodai, plačiau nagrinėjama einamoji mokėjimo balanso sąskaita ir jos deficitas. Atliekama statistinių nacionalinio mokėjimų balanso duomenų analizė nuo 1998 iki 2007 metų. Vertinama mokėjimų balanso sąskaitų (einamosios, kapitalo, finansinės) tarpusavio priklausomybė bei nagrinėjamas ryšys visų mokėjimų balanso sąskaitų su BVP. Galiausiai atliekamas nacionalinio mokėjimų balanso prognozavimas slenkančio vidurkio bei ekponentinio išlyginimo metodai, kad galima būtų numatyti jo perspektyvas. Išnagrinėjus teorinius ir praktinius Lietuvos mokėjimo balanso bei einamosios sąskaitos aspektus, pateikiamos išvados ir siūlymai.

Darbo apimtis - 51 p. teksto be priedų, 16 iliustracijų, 10 lentelės, 13 literatūros šaltiniai.

Prasminiai žodžiai: Lietuvos nacionalinis mokėjimų balansas, einamoji sąskaita, kapitalo ir finansinė sąskaita, balanso deficitas, koreliacinė analizė.

Dunovska J. Lithuania national payments balance, analysis and perspectives / Master's Work in Economics and Politics of the Regional Development. Supervisor profesor habil. dr. G. Davulis. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2008. – 51 p.

Annotation

In this final master work under consideration are Lithuania national payments balance, its structure and regulation methods. Enlarge under consideration are current payments account and its deficit. Statistical national payments balance data analysis is executable from 1998 to 2007. Payments balance accounts (current, fund, financial) interdependence are well considered and relation common balance of payments account with GDP is pending in this work. At last national balance of payments prognostication is feasible in few methods to see its perspectives in future. After theoretical and practical aspects inspecting, finding and offering are proposed.

Thesis consist of: 51 p. text without appendixes, 16 pictures, 10 tables, 13 bibliographical entries

Key words : Lithuania national payments balance, current account, stock and financial account, balance deficit, correlate analysis.

Dunovska J. Lietuvos mokėjimų balansas, analizė ir perspektyvos / Regioninės plėtros ekonomikos ir politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas profesorius habil. dr. G. Davulis – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2008. – 51 p.

Santrauka

Didėjantis užsienio prekybos disbalansas, "grėsminga" einamosios sąskaitos padėtis - tai temos, kurių aktualumas tik didėja. Valdžios žingsniai vertinami, numatant jų poveikį šalies mokėjimų balansui bei sprendžiant Lietuvos einamosios sąskaitos deficito problemas. Iškyla **problema**, ką reiškia mokėjimų balanso ir einamosios sąskaitos deficitas, kokia jo įtaka? Ar valdžios siekis panaikinti einamosios sąskaitos deficitą ir visos priemonės tam pasiekti nėra pavojingesnės už patį deficitą? Todėl baigiamajame magistriniame darbe yra atliekama Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso analizė, kad galima būtų pateikti siūlymus, kaip finansuoti einamosios sąskaitos deficitą.

Baigiamojo **darbo objektas** – Lietuvos Respublikos nacionalinis mokėjimų balansas. Baigiamojo **darbo tikslas** – atlikus Lietuvos nacionalinio mokėjimų balanso analizę, numatyti mokėjimų balanso perspektyvas. Pagrindiniai **darbo uždaviniai** - išanalizuoti Lietuvos nacionalinio mokėjimų balansą, įvertinti mokėjimų balanso sąskaitų įtaką BVP, atlikus skaičiavimus, pateikti Lietuvos mokėjimų balanso perspektyvas, ištirti einamosios sąskaitos deficito priežastis ir pateikti deficito mažinimo priemones.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir straipsnių analizė, sisteminimas ir apibendrinimas, statistinių duomenų rinkimas ir analizė.

Baigiamajame darbe trumpai supažindinama su mokėjimų balanso samprata ir struktūra. Yra atliekama 1998-2007 metų Lietuvos mokėjimų balanso analizė, pabrėžiami duomenų pokyčiai, nagrinėjama kas lėmė juos. Taip nagrinėjama kokia egzistuoja priklausomybė tarp mokėjimų balanso sąskaitų bei kokia jų įtaka BVP, nagrinėjamos perspektyvos. Palyginus visus einamosios sąskaitos straipsnius, paaiškėjo, kad prekių balansas nuo 2001 metų buvo deficitinis, o deficitas nuolat didėjantis, kurį lėmė vidaus paklausos palaikomas spartus importo augimas ir laikino poveikio veiksniai žemės ūkio ir naftos perdirbimo sektoriuose bei didėjančios pagrindinių eksporto prekių kainos. Tuo tarpu paslaugų balansas per visą nagrinėjamą laikotarpį yra perteklinis. Išanalizavus kapitalo bei finansines sąskaitas, išaiškėjo, kad abi sąskaitos yra perteklinės. Kapitalo sąskaitai teigiamam balansui įtakos turėjo ES lėšos, skiriamos investiciniams projektams ir valdžios kapitalo pervedimai.

Išanalizavus nagrinėtą temą, galima pasiūlyt valdžiai ne visada taikyti „prievartinius“ instrumentus, nes atviroje rinkoje veikia rinkos reguliavimosi instrumentai, skatinantys pinigų srautus pakeisti kryptį.

Dunovska J. Lithuania national payments balance, analysis and perspectives / Master's Work in Economics and Politics of the Regional Development. Supervisor profesor habil. dr. G. Davulis. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2008. – 51 p.

Summary

The growing foreign trade imbalance, "threatening" the current account position - the theme of which relevance is increasing. Government steps to be assessed, with their impact on the country's balance of payments and resolving Lithuania's current account deficit problems. The problem of what it means to the balance of payments and current account deficits, what is its influence? Of the authorities to abolish the current account deficit, and all measures to achieve no more dangerous than the deficit? Therefore, the final magistriniam work is being carried out in the Lithuanian national balance of payments analysis, to submit bids for how to finance the current account deficit.

Final master work object- the Lithuanian national balance of payments. Final aim - the Lithuanian national balance of payments analysis, to provide perspectives for the balance of payments. The main tasks - to analyze the Lithuanian national balance of payments, the balance of payments accounts to assess the impact on GDP, by computation, the Lithuanian perspectives for the balance of payments, to examine the current account deficit and the reasons for the deficit reduction measures.

Tests: the scientific literature, articles and analysis, organization and summary of statistical data collection and analysis.

In his final work briefly introducing the concept of balance of payments and structure. Is being carried out in 1998-2007, Lithuanian balance of payments analysis of highlighted data changes, examines what led them. Yes examine what relationship exists between the balance of payments accounts and what their impact on the GDP of the perspectives for. A comparison of all current account items, showed that the trade balance since 2001 was in deficit, and the deficit continued rise due to domestic demand, supported by rapid import growth and the impact of temporary factors in the agriculture and oil refining sectors and the growing export of basic commodities. Meanwhile, the services balance during the whole period considered excessive. The analysis of the capital and financial accounts showed that both accounts are in surplus. The capital account had a positive impact on the balance of EU funds allocated to investment projects and government capital transfers.

PRIEDAI

1 priedas. Kapitalo sąskaitos duomenys prognozavimui slenkančio vidurkio metodu

Metai	reikšmė	prognozė n=2	paklaida	paklaidos kvadratas	prognozė n=3	paklaida	paklaidos kvadratas
1994	51,20						
1995	-155,99						
1996	22,00	-52,40	74,40	5534,62			
1997	16,46	-67,00	83,46	6964,74	-27,60	44,06	1940,99
1998	-6,86	19,23	-26,09	680,69	-39,18	32,32	1044,37
1999	-13,16	4,80	-17,96	322,56	10,53	-23,69	561,37
2000	8,59	-10,01	18,60	345,96	-1,19	9,78	95,58
2001	5,53	-2,29	7,82	61,07	-3,81	9,34	87,24
2002	203,79	7,06	196,73	38702,69	0,32	203,47	41400,04
2003	204,97	104,66	100,31	10062,10	72,64	132,33	17512,11
2004	786,97	204,38	582,59	339411,11	138,10	648,87	421036,60
2005	923,03	495,97	427,06	182380,24	398,58	524,45	275051,30
2006	963,55	855,00	108,55	11783,10	638,32	325,23	105772,38
2007	1725,86	943,29	782,57	612415,80	891,18	834,68	696685,14
2008		1344,71	-1344,71	1808231,54	1204,15	-1204,15	1449969,19
Suma			993,32	3016896,22		1536,68	3011156,32
MSE				232068,94			250929,69

2 priedas. Finansinės sąskaitos prognozavimo duomenys slenkančio vidurkio metodu

Metai	reikšmė	prognozė n=2	paklaida	paklaidos kvadratas	prognozė n=3	paklaida	paklaidos kvadratas
1993	84,48						
1994	492,16						
1995	1702,89	288,32	1414,57	2001008,28			
1996	3150,73	1097,53	2053,21	4215650,77	759,84	2390,89	5716339,05
1997	3144,17	2426,81	717,36	514605,37	1781,93	1362,24	1855706,90
1998	4192,54	3147,45	1045,09	1092213,11	2665,93	1526,61	2330538,09
1999	4980,00	3668,36	1311,65	1720412,61	3495,81	1484,19	2202810,06
2000	2182,15	4586,27	-2404,12	5779792,97	4105,57	-1923,42	3699544,50
2001	1674,28	3581,08	-1906,80	3635867,17	3784,90	-2110,62	4454702,71
2002	1903,77	1928,22	-24,45	597,56	2945,48	-1041,71	1085152,78
2003	3158,24	1789,03	1369,22	1874749,72	1920,07	1238,17	1533073,20
2004	3512,46	2531,01	981,46	963253,92	2245,43	1267,03	1605365,02
2005	4338,29	3335,35	1002,94	1005888,64	2858,16	1480,13	2190794,68
2006	8626,28	3925,38	4700,91	22098507,82	3669,66	4956,62	24568048,78
2007	12697,11	6482,29	6214,83	38624049,78	5492,34	7204,77	51908662,72
2008		10661,70			8553,89		
Suma			16475,85	83526597,72		17834,90	103150738,51
MSE				6425122,90			8595894,88

3 priedas. Kapitalo sąskaitos prognozavimo duomenys eksponentinio išlyginimo metodu

Metai	Reikšmė	Progozė a=0,2	Paklaida	Paklaidos kvadratas	Progozė a=0,3	Paklaida	Paklaidos kvadratas
1994	51,20						
1995	-155,99	51,2	-207,19	42927,6961	51,2	-207,19	42927,6961
1996	22,00	9,762	12,24	149,768644	-10,957	32,96	1086,163849
1997	16,46	12,2096	4,25	18,06590016	-1,0699	17,53	307,297394
1998	-6,86	13,05968	-19,92	396,7936513	4,18907	-11,05	122,0819479
1999	-13,16	9,075744	-22,24	494,4283112	0,874349	-14,03	196,9629519
2000	8,59	4,6285952	3,96	15,69272799	-3,3359557	11,93	142,2284194
2001	5,53	5,42087616	0,11	0,011908012	0,24183101	5,29	27,96473127
2002	203,79	5,442700928	198,35	39341,65105	1,828281707	201,96	40788,53566
2003	204,97	45,11216074	159,86	25554,52877	62,41679719	142,55	20321,41563
2004	786,97	77,08372859	709,89	503938,5183	105,182758	681,79	464833,8433
2005	923,03	219,0609829	703,97	495572,3771	309,7189306	613,31	376150,4678
2006	963,55	359,8547863	603,70	364447,911	493,7122514	469,84	220747,51
2007	1725,86	480,593829	1245,27	1550687,837	634,663576	1091,20	1190709,636
2008		729,6470632			962,0225032		
Suma				3023545,28			2358361,804
MSE				232580,4062			181412,4464

4 priedas. Finansinė sąskaitos prognozavimo duomenys eksponentinio išlyginimo metodu

1995	1702,89	166,016	1536,874	2361981,692	206,784	1496,106	2238333,163
1996	3150,73	473,3908	2677,3392	7168145,192	655,6158	2495,1142	6225594,871
1997	3144,17	1008,85864	2135,31136	4559554,604	1404,15006	1740,01994	3027669,392
1998	4192,54	1435,920912	2756,619088	7598948,796	1926,156042	2266,383958	5136496,245
1999	4980,00	1987,24473	2992,75527	8956584,109	2606,071229	2373,928771	5635537,808
2000	2182,15	2585,795784	-403,6457837	162929,9187	3318,249861	-1136,09986	1290722,893
2001	1674,28	2505,066627	-830,7866269	690206,4195	2977,419902	-1303,1399	1698173,605
2002	1903,77	2338,909302	-435,1393016	189346,2118	2586,477932	-682,707932	466090,12
2003	3158,24	2251,881441	906,3585588	821485,837	2381,665552	776,5744478	603067,873
2004	3512,46	2433,153153	1079,306847	1164903,27	2614,637887	897,8221135	806084,5474
2005	4338,29	2649,014522	1689,275478	2853651,639	2883,984521	1454,305479	2115004,428
2006	8626,28	2986,869618	5639,410382	31802949,46	3320,276164	5306,003836	28153676,7
2007	12697,11	4114,751694	8582,358306	73656874,09	4912,077315	7785,032685	60606733,91
2008		5831,223355			7247,587121		
Suma				142153764,2			118169388,5
MSE				10153840,3			8440670,61